

Univerzita Karlova v Praze
Právnická fakulta

Jakub Limburský

**Porovnání právní úpravy vztahů rodičů a dětí v
ČR a Italské republice**

Diplomová práce

Vedoucí diplomové práce: Doc. JUDr. Senta Radvanová, CSc.

Katedra: Katedra občanského práva

Datum vypracování práce: prosinec 2010

„Prohlašuji, že jsem předkládanou diplomovou práci vypracoval samostatně, všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány a práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.“

V Praze dne 6.12. 2010

Poděkování:

Na tomto místě bych rád poděkoval doc. JUDr. Sentě Radvanové, CSc. za odborné vedení při vzniku této diplomové práce.

Dále děkuji své rodině za podporu, kterou mi poskytovala po celou dobu vysokoškolského studia.

Obsah:

Obsah:	1
Úvod.....	2
1. Rodičovství	4
1.1. Rodičovství v české právní úpravě	6
1.1.1. Určení mateřství v české právní úpravě.....	6
1.1.2. Určení otcovství v české právní úpravě	7
1.1.3. Popření otcovství v české právní úpravě.....	10
1.1.4. Popření mateřství v české právní úpravě	13
1.2. Italská úprava rodičovství	14
1.2.1. Manželské děti	15
1.2.2. Popření otcovství k manželskému dítěti	16
1.2.3. Ostatní statusové žaloby.....	20
1.2.4. Úprava poměrů dětí nemanželských	21
1.2.5. Žaloby na neplatnost uznání nemanželského dítěte	25
1.2.6. Soudní určení rodičovství k nemanželskému dítěti	26
1.2.7. Legitimace nemanželského dítěte	27
1.2.8. Otázky související s asistovanou reprodukcí	28
1.2.9. Perspektiva budoucího vývoje	29
2. Obsah vztahů rodičů a dětí.....	30
2.1. Rodičovská zodpovědnost.....	31
2.1.1. Péče o dítě	32
2.1.2. Zastupování dítěte	33
2.1.3. Správa jmění dítěte.....	33
2.2. Povinnosti dětí vůči rodičům	35
3. Náhradní rodičovství a náhradní výchova dítěte	36
3.1. Náhradní rodičovství a náhradní výchova dítěte v české právní úpravě.....	36
3.1.1. Osvojení v české právní úpravě	36
3.1.2. Institut náhradní výchovy v české úpravě – pěstounská péče.....	43
3.1.3. Pěstounská péče na přechodnou dobu.....	45
3.1.4. Svěření dítěte do výchovy jiné osoby než rodiče.....	46
3.2. Italská úprava náhradního rodičovství a náhradní výchovy.....	46
3.2.1. Osvojení v italské právní úpravě obecně	47
3.2.2. Osvojení nezletilých dětí.....	48
3.2.2.1. Adopceschopnost dítěte.....	49
3.2.2.2. Preadopční péče.....	51
3.2.2.3. Rozhodnutí o osvojení a jeho účinky	52
3.2.3. Osvojení ve zvláštních případech	53
3.2.4. Osvojení osoby zletilé.....	55
3.2.5. Osvojení ve vztahu k cizině	56
3.2.6. Svěření dítěte do péče jiné osoby než rodiče	59
Závěr	62
Přehled použitých zkratk.....	64
Použité zdroje	65
Seznam příloh	68

Úvod

Vztah k rodičům bývá jednou z prvních společenských vazeb, které si na tomto světě vytváříme. Pro náš další život tak tvoří základní vklad, na kterém budujeme svou vlastní identitu a kterým se vymezujeme vůči širokému společenskému okolí. Přestože se jedná o ryze soukromoprávní vztah, který má požívat do značné míry autonomie od jakýchkoliv zásahů veřejné moci, jeho důležitost si vymínjuje, aby mu byl určitý stupeň ochrany poskytován. Pouhé spoléhání na působení morálních hodnot, které by zůstalo bez účinných prostředků k jejich prosazování, nemusí vždy v konkrétních případech poskytovat to nejlepší řešení. Z těchto důvodů právo stanoví jistou míru regulace, která má dítěti zabezpečit zejména samotný vznik příbuzenských vztahů, ale i co nejrychlejší nápravu v případech, kdy tyto vztahy nejsou nebo nemohou být uplatňovány řádným způsobem.

Jedním z hlavních subjektů rodinněprávního vztahu mezi rodiči a jejich potomky jsou právě nezletilé děti, jejichž faktická možnost bránit se případným negativním vlivům či ohrožení je výrazně ztížena, ne-li zcela vyloučena. Proto si právo klade významné cíle i v oblasti ochrany těchto nejslabších článků naší společnosti tak, aby byl zajištěn jejich co nejzdárnější vývoj.

Ztotožnění se s principy, které taková právní úprava pomáhá prosazovat, tvoří jeden z pilířů zdravé a moderní demokratické společnosti. Za takovou určitě můžeme považovat i Českou a Italskou republiku.

Přestože právní řády obou těchto států spadají pod tzv. kontinentální právní systém, který do značné míry vychází z práva římského, v oblasti rodičovství, potažmo celého rodinného práva, se úpravy poněkud rozcházejí. To je dáno v první řadě odlišným historickým vývojem, kterým si obě země prošly. Zatímco v našich podmínkách se v modernějších dějinách uplatnil vliv rakouského práva, zejména pak Obecného zákoníku občanského (ABGB), v Italském království a následně vzniklé republice to byl spíše Napoleonův Code Civil. Nutno také podotknout, že zatímco česká společnost se již delší dobu vyznačuje výraznou sekularizací, v Itálii katolická církev má – a vždy měla – velice silný vliv na téměř veškerý společenský život.

Tato práce tak má za cíl poukázat na odlišnosti, které se i přes neustálé sbližovací tendence vycházející z mezinárodního a evropského práva vyskytují v přístupu obou zemí k materii vztahů rodičů a dětí. Největší důraz je přitom kladen na

úpravu samotného rodičovství, jelikož právě v této oblasti jsou rozdíly v právní regulaci nejmarkantnější.

Tato práce vychází z právního stavu platného ke dni 20.11. 2010.

1. Rodičovství

Vztah filiace, resp. potomství coby vztah mezi rodiči a jejich dětmi z hlediska těchto dětí (dále jen „potomství“), může být obecně založen dvěma způsoby. Prvním je **narození dítěte biologickým rodičům** a druhým pak **osvojení**. Co se týče vztahu založeného narozením, byl historicky upřednostňován a právně uznáván vztah rodičů-manželů k dětem narozeným v manželství. Jen takový vztah může být označován za rodičovství v dnešním slova smyslu, přestože jeho náplň byla oproti současnosti odlišná. Právní úprava tak odrazovala od nemanželských svazků a doplácely na to děti, které byly takto počaty. Rodina založená manželstvím byla v tomto období považována za základní kámen společnosti a zaručovala určitý sociální a morální řád. Vůdčí roli přitom zastával otec, který byl nadán mocí otcovskou a de facto nezávisle na jakékoliv autoritě určoval směr vývoje potomků a potažmo i rozsah a důsledky rodičovství samého v duchu římského pojetí *patria potestas*.

Postupným vývojem se v Evropě prosadily dvě základní koncepce pojetí rodičovství. První má svůj základ v úpravě stanovené napoleonským **Code Civil** a nemanželským dětem zakládá právní příbuzenství k rodiči, vč. souvisejících práv, až v případě jejich **uznání** tímto rodičem. Příkladem takové úpravy je právě i Codice Civile. Ten důsledně rozlišuje děti narozené v manželství, tzv. děti legitimní, a děti nemanželské. Od tohoto dělení je pak odvozeno i potomství (filiace) legitimní a nemanželské, které určuje vztah biologických rodičů a dětí. Úplné zrovnoprávnění potomků je možné jen prostřednictvím jejich tzv. legitimace (viz. níže).

Druhá koncepce se utvořila v právním prostředí blízkém rakouskému **Obecnému zákoníku občanskému** z roku 1811 (ABGB) a vychází ze zásady, že **matka je vždy jistá** a zároveň z **práva každého dítěte znát svého zploditele**. Pod tento systém úpravy se tradičně řadí i české právo. Nemanželské děti, pokud nepocházely ze vztahu nevěry, byly v oblasti rakouského právního vlivu zrovnoprávněny již josefinským patentem z roku 1786. Ke zrovnoprávnění všech dětí na našem území došlo od účinnosti Ústavy z roku 1948 a zejména nového zákona o právu rodinném č. 265/1949 Sb., kdy bylo opuštěno i pojetí, které rozlišovalo děti

narozené v a mimo manželství.¹ S výjimkou dílčích novelizací, které souvisejí s vývojem chápání dané problematiky ve světovém měřítku, se tak náš právní řád v těchto otázkách projevuje vcelku konzistentní úpravou.

Sbližování právních řádů na mezinárodní úrovni a snahy o globální ochranu dětí, jakožto nejslabších a nejohroženějších členů společnosti, vedly i v případě Itálie k postupným změnám postoje v této oblasti. Dnes již se dá říci, že až na některé výjimky existuje **faktická rovnoprávnost všech italských dětí**, přestože formálně se stále dělí na legitimní a nemanželské. Přispěly k tomu zejména takové dokumenty jako Všeobecná deklarace lidských práv (1948), Mezinárodní pakt o občanských a politických právech (1966), Deklarace práv dítěte (1959) nebo navazující **Úmluva o právech dítěte** (New York, 1989). Posledně jmenovaná úmluva má svůj nezastupitelný význam. Stanoví některá základní práva a principy, jež tvoří základ ochrany dětí ve všech signatářských zemích. Její důležitost spočívá mimo jiné i v ukotvení novodobého pojetí dítěte, které se již nespokojí s jeho rolí coby pouhého předmětu práv a ochrany, ale přiznává mu postavení subjektu. To souvisí s postupným opouštěním historického dogmatu o moci otcovské či rodičovské a jeho nahrazením rodičovskou odpovědností, resp. zodpovědností.

Úmluva deklaruje různé svobody dítěte (slova, osobní, náboženská atd.) a jeho právo vyjádřit se ke všem skutečnostem, které se ho týkají. Základním principem, který uvádí čl. 3, je **zájem, resp. blaho dítěte**, které musí každý orgán rozhodující ve věcech dětí vždy zohlednit. Zároveň státům ukládá povinnost zajistit provádění práva dítěte na jméno, státní příslušnost a ze širšího hlediska na zachování a ochranu identity, vč. rodinných svazků.² S tím souvisejí i navazující články týkající se ochrany rodiny, které stanoví zásady na úseku sociálně-právní ochrany dětí.³ Svůj význam v rámci Evropských společenství, resp. Evropské unie má jistě i Charta základních práv EU (Nice, 2000), která v čl. 24 stanoví základní práva dítěte jako např. právo na ochranu, péči a vyjádření vlastního názoru, pokud to odpovídá jeho věku i vyspělosti a potvrzuje princip zájmu dítěte.

Na tyto dokumenty navazuje množství italských národních předpisů, z nichž

¹ Radvanová, S., Zuklínová, M.: *Kurs občanského práva – Instituty rodinného práva*, 1. vydání, C. H. Beck, Praha 1999, str. 73 a násl.

² Zejména články 7 a 8.

³ Čl. 9 a násl.

nejvýznamnějším byla novela C.C. z roku 1975, a neustále se vyvíjející judikatura vyšších soudů a zejména Ústavního soudu Italské republiky. Pod vlivem těchto tendencí došlo k plné ochraně dětí bez ohledu na fakt, zda mají status dítěte manželského, nemanželského nebo jsou zcela bez osobního statusu, tj. nebyly uznány ani k nim nebylo určeno rodičovství soudně. Oproti úpravě z roku 1942 tedy došlo k posunu v chápání toho, co je základem vztahu mezi rodiči a dětmi. Namísto původního pojetí manželského svazku coby podstaty takto následně vzniklého vztahu se uplatila **zásada zplození dítěte** jakožto jediné pro rodičovství relevantní skutečnosti. Každý rodič je tak odpovědný za dítě, jež zplodil (viz. k čl. 279 C.C. níže).

Přesto v italské úpravě dodnes nalezneme residua úpravy minulé. Jedním z takových je problematika týkající se příbuzenství nemanželských dětí k ostatním členům rodiny mimo rodičů. Na základě novelizovaných ustanovení C.C.⁴ již není pochyb, že příbuzenství v řadě přímé má svůj význam. Nicméně i přes kritiky doktríny se Ústavní soud stále ztotožňuje s názorem, že **příbuzenství v linii pobočné nemanželské dítě nenabývá** a to ani v případě nemanželských dvojčat navzájem. Následkem toho nemá takové dítě např. dědická práva vůči sourozencům, strýcům či bratrancům. Jedinou výjimku tvoří dědictví po nemanželském sourozenci, jestliže tento nemá jiného legitimního příbuzného až do šestého stupně.⁵

1.1. Rodičovství v české právní úpravě

1.1.1. Určení mateřství v české právní úpravě

Na rozdíl od otcovství vychází právní úprava mateřství v České republice z pravidla „*mater semper certa est*“. Zákon v tomto smyslu obsahuje pouze jediné ustanovení a to v § 50a zákona o rodině, které matkou dítěte stanovuje ženu, která ho porodila. „*Jde o ustanovení kogentní povahy, proto výjimka z něho není připuštěna. Z toho vyplývá, že jakákoli smluvní úprava tohoto statusového právního vztahu je zakázána (např. smluvní úprava tzv. „pronájmu dělohy“ za sjednání úplaty za*

⁴ Např. v otázkách dědictví či některých mezigeneračních povinností solidarity.

⁵ Gilda Ferrando: *Manuale di diritto di famiglia*, Gius. Laterna & Figli Spa, Roma – Bari, Bari 2005, str. 234 a násl.

těhotenství a porod).“⁶

V souvislosti s celosvětovým trendem byla do českého právního řádu zákonem č. 422/2004 Sb. zahrnuta úprava tzv. **porodu s utajením matky**, která ženám – matkám umožňuje požádat, aby za splnění zákonných podmínek došlo ke zvláštní ochraně a utajení jejich osobních údajů v souvislosti s porodem a to včetně údajů, které se zapisují do knihy narození. Zpřístupnění zapečetěné zdravotnické dokumentace, obsahující tato data, je možné jen na základě rozhodnutí soudu. Jedná se jen o zvláštní úpravu ochrany osobních údajů a na základě § 50a zákona o rodině i zde mateřství matky, stejně jako rodičovská zodpovědnost ze zákona vznikne a tento právní vztah může definitivně zaniknout teprve v okamžiku, kdy bude dítě nezrušitelně osvojeno.⁷ Tento institut obsahuje v podobné formě i italský právní řád.

1.1.2. Určení otcovství v české právní úpravě

Již od dob starověkého Říma platí pravidlo „*pater semper incertus est*“, kterým je vztah příbuzenský a právní ovládnutí dodnes. Jelikož otázka původu je jedním z nejdůležitějších faktorů, které určují naši identitu a zároveň má významné důsledky i v oblasti práva, využil zákonodárce z důvodů jistoty a stabilizace vztahu právních domněnek otcovství. Tyto domněnky otcovství uvádí v § 51 až § 54 náš zákon o rodině.

První právní domněnka otcovství, uvedená v § 51 odst. 1 zákona o rodině, vychází z předpokladu, že dítě narozené v manželství rodičů je biologickým **potomkem manžela matky**. Přesto povahou zůstává tato domněnka vyvratitelnou. Ač je zde premisou existence manželství v době narození dítěte, zákon počítá i s možností, že dítě bylo počato až na samém sklonku manželství. Z tohoto důvodu je považován za otce dítěte stále bývalý manžel matky, pokud se dítě narodí do 300 dnů od zániku manželství nebo jeho prohlášení za neplatné, přičemž je nerozhodné, zda k tomuto zániku došlo rozvodem či smrtí, resp. prohlášením za mrtvého. V těchto případech se za den konce manželství považují pravomocný rozsudek o rozvodu manželství, den smrti uvedený v úmrtním listu nebo určený den smrti uvedený v pravomocném rozhodnutí o prohlášení za mrtvého (zde lze tyto skutečnosti dovodit z § 198 věta druhá OSŘ, resp.

⁶ Knappová, M., Švestka, J., Dvořák, J. a kolektiv: *Občanské právo hmotné 3, 4.*, aktualizované a doplněné vydání, ASPI, Praha 2007, str. 81

⁷ Hrušáková, M., Králíčková, Z.: *Anonymní a utajené mateřství v České republice – utopie nebo realita?*, Právní rozhledy, č. 2, C. H. Beck, Praha 2005, str. 53-57

z § 51 odst. 3 a z § 22 věta druhá zákona o rodině).

Jestliže se žena znovu provdá a ve lhůtě do 300 dní od zániku nebo prohlášení neplatnosti předchozího manželství se jí narodí dítě, je za otce dle § 51 odst. 2 zákona o rodině považován její nový manžel. **Domněnka otcovství aktuálního manžela matky zde má tedy přednost**, pokud ten úspěšně nepopře své otcovství. Pokud se novému manželovi otcovství u soudu popřít podaří, je za otce dítěte považován předchozí manžel na základě této první právní domněnky v souladu s ustanovením § 51 odst. 1 zákona o rodině. Nicméně i on má poté možnost využít svého popěrného práva.

Druhá právní domněnka otcovství – též vyvratitelná – nastupuje až v případě, že není možné otce dítěte určit pomocí domněnky první. Hlavními důvody pro skutečnost, že nedošlo k uplatnění první domněnky, bude zejména narození dítěte mimo manželství, resp. po třístém dni od jeho zániku či prohlášení jeho neplatnosti. Tato domněnka, stanovená v § 52 a § 53 zákona o rodině, vyžaduje **souhlasný projev vůle** rodičů před státním orgánem. Tímto orgánem může být soud nebo matriční orgán, ale v případě nezletilého rodiče musí být toto prohlášení učiněno vždy před soudem.

Od projevu matky může být upuštěno pouze, pokud pro duševní poruchu nemůže posoudit význam svého jednání nebo je-li opatření jejího prohlášení spojeno s těžko překonatelnou překážkou. Vzhledem k tomu, že je žádoucí, aby existence těžko překonatelné překážky byla dostatečně prokázána, bude se zřejmě jednat zejména o případy, kdy je úředně doloženo, že matka je nezvěstná. Místo pobytu dítěte nicméně být známo musí, jinak by nebylo možno tohoto postupu užít.⁸ Zbývá dodat, že takto lze určit otcovství i k dítěti již počatému, ale ještě nenarozenému.

Třetí právní domněnka otcovství přichází na řadu až v případě, že se nepodaří určit otce podle předchozích dvou domněnek. V tomto případě je za otce dítěte považován muž, který s jeho matkou **souložil v době, od které neuplynulo do narození dítěte méně než 180 a více než 300 dní**. Ovšem domněnka se neuplatní automaticky, ale až určením soudem, na návrh dítěte, matky nebo muže, který o sobě tvrdí, že je otcem. *„Hmotněprávní úprava žalobního práva tohoto muže jako potenciálního otce sice správně vychází ze zásady rovnoprávného postavení muže a ženy, vyvolává však v praxi některé procesní otázky (např. působení překážky*

⁸ Hrušáková, M. a kolektiv: *Zákon o rodině. Komentář*. 1. vydání, C. H. Beck, Praha 1998, str. 170

*litispendence tam, kde by k témuž dítěti podalo žalobu na určení otcovství mužů více).*⁹

Pokud domnělý otec není naživu, podává se návrh proti soudně ustanovenému opatrovníkovi (§ 54 odst. 1 a 2, §55 zákona o rodině). K ustanovení opatrovníka dojde i v případě, že žalovaný muž v průběhu řízení zemře (§ 56 odst. 2 zákona o rodině).

Prokáže-li se v řízení u soudu skutkový stav týkající se soulože v předmětném období, může muž, proti kterému návrh směřuje, dokázat, že jeho otcovství vylučují závažné okolnosti. Tyto závažné okolnosti vylučující otcovství budou prokazovány zejména prostředky vycházejícími z vědeckého, resp. lékařského, pokroku. Jako důkazní prostředky tedy budou připadat do úvahy zejména **hematologická expertíza, posudky z oblasti lidské genetiky a posudky z oboru gynekologie a sexuologie**.¹⁰ Soud není v tomto typu řízení ve smyslu § 120 odst. 2 OSŘ vázán při dokazování návrhy účastníků, naopak je v duchu zásady vyšetřovací veden snahou zjišťovat všechna relevantní fakta. Jedná se tedy o domněnku **vyvratitelnou**, která se stane domněnkou nevyvratitelnou teprve dnem právní moci rozhodnutí soudu vydaného v tomto řízení, pokud se žalovanému své otcovství vyvrátit nepodařilo.

Zákon nestanoví pro podání návrhu žádnou lhůtu. Dle § 56 odst. 2 a 3 zákona o rodině může po smrti navrhovatele v řízení pokračovat další z aktivně žalobně oprávněných. Pokud zemře v průběhu řízení muž-navrhovatel, bude řízení zastaveno, pokud v něm nebude chtít pokračovat dítě nebo matka. I kdyby samo dítě nenavrhlou soudní určení otcovství, mohou do šesti měsíců od jeho smrti návrh na určení otcovství podat též jeho potomci, pokud prokáží právní zájem na tomto určení. Dle ustanovení § 113 OSŘ je s řízením o určení otcovství soudem spojeno řízení o výchově a výživě nezletilého dítěte, které může být zahájeno i bez návrhu na základě § 81 tamtéž.

Ustanovením § 54 odst. 3 zákona o rodině byla do právního řádu začleněna domněnka otcovství muže, který dal souhlas k umělému oplodnění ženy prostřednictvím asistované reprodukce, ledaže se prokáže, že žena otěhotněla jinak.

⁹ Knappová, M., Švestka, J., Dvořák, J. a kolektiv: *Občanské právo hmotné 3, 4.*, aktualizované a doplněné vydání, ASPI, Praha 2007, str. 85

¹⁰ Hrušáková, M. a kolektiv: *Rodinné právo*, 2. opravené vydání, Edice učebnic právnické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, Brno 1995, str. 71

1.1.3. Popření otcovství v české právní úpravě

Jelikož právní domněnky určení otcovství znamenají znatelné riziko, že dojde k nesouladu mezi stavem formálním a faktickým, tj. mezi matrikovým a biologickým otcovstvím, dává právo zároveň k dispozici prostředky, kterými lze dosáhnout nápravy, přičemž tento postup do určité míry omezuje, aby zůstal zachován zájem dítěte na pevně stabilizovaném vztahu otcovství. Hlavní limity těchto prostředků spočívají jednak v okruhu subjektů, které jich mohou užít, jednak ve lhůtách, které je nutné dodržet pro jejich uplatnění a konečně i v případech, kdy je oprávněné subjekty mohou aplikovat.

Prostřednictvím takového postupu lze dosáhnout nápravy faktických rozporů, které jsou důsledkem aplikace **jen některé z prvních dvou právních domněnek otcovství**. Uplatnění třetí domněnky, která se stává nevyvratitelnou právní mocí soudního rozhodnutí, totiž vytváří překážku věci rozsouzené a popěrné právo zde nemá místo a to ani v případě návrhu podaného nejvyšším státním zástupcem.

Zákon o rodině v § 57 a násl. tedy stanoví podmínky pro úspěšné popření otcovství manžela matky a v § 61 pak muže, jehož otcovství bylo určeno souhlasným prohlášením rodičů. Popřít otcovství lze **pouze v řízení u soudu** (§ 57 odst. 1 a § 59 odst. 2). Aktivně legitimováni k podání žaloby jsou zásadně matka a muž, jehož otcovství bylo určeno souhlasným prohlášením rodičů a v případě otcovství manžela matky zásadně oba manželé, přičemž se jedná o výsadní samostatné osobní právo každého z nich a v řízení je proto není možné nahradit nikým jiným, např. dědici.¹¹

Lhůta k uplatnění jejich popěrného práva činí **6 měsíců**¹² a jedná se o lhůtu prekluzivní. V případě popření otcovství manžela matky, tato lhůta počíná matce běžet od narození dítěte a otci – manželovi ode dne, kdy se o narození dítěte dozvěděl. V případě muže, jehož otcovství bylo určeno souhlasným prohlášením rodičů, činí lhůta pro uplatnění také 6 měsíců, přičemž počíná otci i matce dítěte plynout ode dne takového určení otcovství. Bylo-li otcovství, v souladu s pravidly pro uplatnění druhé právní domněnky, takto určeno ještě před narozením dítěte, neskončí tato lhůta dříve, než uplynutím šesti měsíců od narození dítěte. Pokud některý z aktivně legitimovaných pozbude způsobilosti k právním úkonům ještě předtím, než mu popěrná lhůta uplyne, může být otcovství nadále popřeno jeho opatrovníkem. V takovém případě se mu lhůta

¹¹ Rozhodnutí Krajského soudu v Ostravě publikované ve sbírce soudních rozhodnutí pod č. R 99/1967

¹² Šestiměsíční lhůta pro popření otcovství mužem, kterému svědčí první domněnka otcovství, se stala nálezem ÚS Pl. ÚS 15/09 obsolentní. Více k tématu v kapitole věnované italské právní úpravě (1.5.2.)

počítá stejně jako otcí ode dne, kdy se o narození dítěte dozvěděl a jestliže o takovém narození věděl již dříve, tak od okamžiku jeho ustanovení. Muž otcovství popírá vůči matce a dítěti, resp. proti jednomu z nich, pokud druhý nežije. Nežije-li ani jeden, nemá již muž právo otcovství popřít. Podmínky pasivní legitimace v případě popěrného práva matky jsou obdobné (§ 59).

Ustanovení § 60 zákona o rodině, v rámci úpravy popření otcovství, pamatuje i na situace, kdy matka dítěte uzavře **vícere manželství** v relativně krátkém časovém období. Pokud je totiž manžel takové ženy pravomocným rozhodnutím soudu zproštěn otcovství k dítěti a vůči jinému muži, popřípadě mužům, ještě stále neuplynula třísetdenní lhůta od zániku jejich manželství či od jeho prohlášení za neplatné, stává se ex lege otcem v pořadí poslední dřívější manžel. Tomuto poté počíná běžet šesti měsíční lhůta k popření otcovství dnem, kdy se o takovém pravomocném rozhodnutí dozvěděl.

Narodí-li se dítě ve lhůtě mezi 180. dnem od uzavření manželství a 300. dnem od jeho zániku (či prohlášení neplatnosti manželství), bude popření úspěšné pouze, pokud se manželovi podaří prokázat, a to zejména stejnými prostředky, kterých využívá soud v případě uplatnění třetí domněnky otcovství, že **je vyloučeno, aby byl otcem dítěte**. Dokazování musí směřovat k potvrzení skutečností, které otcovství manžela matky k dítěti vyloučí a nejen k tomu, že matka měla v rozhodné době pohlavní styk i s jinými muži.¹³ Naopak, jestliže se dítě narodí do 180. dne od uzavření manželství, je pro úspěšné popření otcovství manžela matky dostačující, jestliže u soudu své otcovství popře, aniž by bylo nutné zkoumat rozhodné okolnosti prostřednictvím důkazních prostředků. Takový postup ale nepřipadá v úvahu, vyjde-li v řízení najevo, že manžel ve lhůtě mezi 300. a 180. dnem před narozením dítěte s matkou souložil nebo si v době uzavření manželství byl vědom skutečnosti, že žena, se kterou uzavírá sňatek, je těhotná. Prokázání těchto skutečností leží na žalovaných, tj. matce a dítěti. Podaří-li se jim doložit alespoň jednu z takových okolností, bude manžel se svou žalobou úspěšný pouze, pokud se prokazatelně dokáže, že je jako otec dítěte vyloučen. Nutno dodat, že i toto řízení spadá pod režim § 120 odst. 2 OSŘ a tudíž je na soudu, aby zjistil všechny skutečnosti potřebné pro rozhodnutí.

Existuje i další možnost, jak popřít otcovství, přestože se dítě narodilo do 300.

¹³ Rozhodnutí Nejvyššího soudu publikované ve sbírce soudních rozhodnutí pod č. R 7/1970

dne od rozvodu manželství, a to sice tehdy, když se k dítěti přihlásí jiný muž a v řízení o popření otcovství dojde v tomto smyslu k **souhlasnému prohlášení tohoto muže, matky a jejího manžela**. „Zákon přesně nevymezuje obsah tohoto prohlášení; z povahy věci však vyplývá, že půjde o prohlášení, že manžel matky s matkou v rozhodné době nesouložil a že s ní naopak souložil muž, který se cítí být otcem dítěte. Pokud by bylo zjištěno, že manžel v rozhodné době s matkou dítěte souložil, nemohl by soud vzít uvedené prohlášení za základ svého rozhodnutí.“¹⁴ Takto lze zajistit „biologickou pravdivost“ v případech, kdy dítě bylo zplozeno mužem, který prohlášení podává, ale v důsledku zákonné aplikace první právní domněnky by byl za otce stále ještě považován bývalý manžel.

Zákon o péči o zdraví lidu ve svém § 27d a násl. stanoví podmínky, za nichž je možné vykonat **umělé oplodnění ženy**. To bude vykonáno pouze na písemnou žádost ženy a muže, přičemž součástí této žádosti musí být i **mužův souhlas**, který musí být v souvislosti s každým dalším zákrokem obnovován. Pár, který si žádost podává, je buď nesezdaný a uplatní se tudíž druhá nebo třetí domněnka otcovství, vč. příslušných metod možnosti či nemožnosti jeho následného popření, nebo jde o manžele a pak platí první domněnka s tím, že otcovství nelze popřít, pokud se dítě narodilo mezi 180. a 300. dnem od takto manželem „odsouhlaseného“ umělého oplodňování. Jelikož proces umělého oplodňování tvoří více zákroků, počíná lhůta pro stanovení rozhodného období plynout až vykonáním posledního z nich.

Popření je nicméně přesto možné, a to jestliže se prokáže, že žena otěhotněla jinak než touto metodou. Pokud byl dárce semene manžel, tak se, vyjma zjišťování soulože manželů v rozhodné době, užije stejných důkazních prostředků jako v jiných případech popěrného práva manžela matky dítěte. Byl-li dárce někdo jiný, tak se situace komplikuje a jediným východiskem by bylo prokázat, že matka neotěhotněla prostřednictvím umělého oplodňování, přičemž ale skutečnost, že otcem dítěte není manžel matky, je zcela irelevantní.¹⁵ Muž, jehož otcovství bylo určeno souhlasným prohlášením rodičů, otcovství úspěšně popře pouze, pokud se za řízení dospěje ke zjištění, že je vyloučeno, aby byl otcem dítěte.

Zvláštním případem je **návrh na popření otcovství podaný nejvyšším státním zástupcem** dle ustanovení § 62 a § 62a proti otci, matce a dítěti. Tohoto práva může

¹⁴ Hrušáková, M. a kolektiv: *Zákon o rodině. Komentář*. 1.vydání, C. H. Beck, Praha 1998, str. 192

¹⁵ Hrušáková, M. a kolektiv: *Zákon o rodině. Komentář*. 1.vydání, C. H. Beck, Praha 1998, str. 193

využít, vyžaduje-li to zájem dítěte a zásadně jen, jestliže již uplynula lhůta pro popření otcovství jednomu z rodičů. Vzhledem k úpravě počátku běhu této lhůty, půjde převážně o případy, kdy lhůta uplynula matce. Ze slova „*může*“ dovodíme, že nemá povinnost tak učinit a podání návrhu záleží na jeho úvaze. Samozřejmě zde zůstává možnost činit vůči nejvyššímu státnímu zástupci podněty, které mohou ovlivnit jeho rozhodnutí takové řízení zahájit. Zákon mu přitom nestanoví **žádnou lhůtu, kterou by byl vázán**. Jedná se o další prostředek, který má zajistit nápravu možných nesouladů matrikového otcovství s biologickým, vč. všech pro otce z toho vyplývajících důsledků, a zároveň přispět k prosazování práva dítěte znát své rodiče a nárokovat jejich péči stanoveného v čl. 7 odst. 1 Úmluvy o právech dítěte.

V případě smrti některého z pasivně legitimovaných subjektů se návrh podává proti ostatním. Dokonce má nejvyšší státní zástupce možnost, na rozdíl od rodičů, návrh podat proti opatrovníkovi ustanovenému soudem, pokud nežije ani jeden z nich. Výjimečně, je-li zde zřejmý zájem dítěte a zůstanou-li zachována základní lidská práva, může žalovat, a to ještě **před uplynutím lhůty rodičů**, na popření otcovství muže, jehož otcovství bylo určeno dle druhé právní domněnky, ale který být otcem dítěte nemůže. Výkladem dojdeme k závěru, že nejvyšší státní zástupce je v tomto výjimečném případě také vázán onou prekluzivní šestiměsíční lhůtou pro podání žaloby.

1.1.4. Popření mateřství v české právní úpravě

Popření mateřství v některých situacích může de facto splývat v jedno, alespoň co se následků týče, s jeho určením. Zákon o rodině takové popěrné právo matky výslovně neřeší, přičemž se v této materii omezuje pouze na jediné ustanovení a to § 50a, který nicméně tvoří základ pro určení mateřství. Jedinou možnou cestu skýtá procesní úprava provedená ustanovením § 80 písm. a) OSŘ, která umožňuje podání tzv. **statusové žaloby**.¹⁶ Prostor pro užití této žaloby se otevírá zejména v nemnohých případech, kdy matrikový zápis matky neodpovídá biologické skutečnosti nebo dokonce kniha narození zápis matky vůbec neobsahuje. K tomu může dojít, jestliže jde o dítě

¹⁶ Část praxe je názoru, že by bylo možné i užití žaloby dle ustanovení § 80 písm. c) OSŘ, tj. na určení, zda tu právní vztah je či není. Dle mého názoru se s tímto názorem nelze ztotožnit, jelikož otázky existence či neexistence právního vztahu mají jinou povahu než otázky statusové a mohlo by tak dojít k narušení obecného pravidla, že věci osobního stavu nelze řešit coby předběžnou otázku (např. v řízení před správním orgánem).

nalezené a tudíž nelze jeho totožnost a původ zjistit, resp. jeho osobní stav nebyl určen na základě porodu určitou matkou a poté eventuálně jednou z domněnek otcovství, nebo v případě, kdy matkou dítěte je v matrice uvedena jiná žena, než která dítě skutečně porodila.

K popření mateřství ženy v řízení před soudem dochází za obdobného užití důkazních prostředků, kterých soud využívá v řízeních o popření otcovství, přičemž by bylo nutné prokázat, že žena zapsaná v matrice jako matka dítěte buď v danou dobu vůbec nerodila, nebo že tehdy porodila jiné dítě, než o které se v řízení jedná.¹⁷ Pokud matrikový zápis již obsahuje jména otce i matky, je možnost popření mateřství **podmíněna předchozím popřením otcovství**. Jelikož ale právo popřít otcovství náleží pouze taxativně vyjmenovaným subjektům, bylo by otcovství možné popřít jen prostřednictvím popěrného práva nejvyššího státního zástupce dle § 62 zákona o rodině (např. na základě předchozího podnětu). Teprve když dojde k vyloučení matrikového otce, je otevřena cesta pro popření mateřství prostřednictvím žaloby dle ustanovení § 80 OSŘ. Zbývá dodat, že aktivně legitimováni k podání žaloby jsou žena, která dítě neprodila, a na rozdíl od popření otcovství může žalobou popěrné právo uplatnit **i samo dítě**.

1.2. Italská úprava rodičovství

Určení rodičovství v Itálii má původ v celkovém pojetí vztahů rodičů a dětí, jehož je základem. Jak již bylo zmíněno, vychází právní úprava z historických kořenů ochrany manželství, resp. rodiny manželstvím utvořené. Od reformy rodinného práva z roku 1975 se ovšem stále více prosazují principy biologické pravdy, které otevírají prostor pro užití právních prostředků, které jsou známy i našemu prostředí. Zákonodárce tak vyjádřil přesvědčení, že **kdo se choval způsobem vedoucím k narození dítěte, je poté zodpovědný za jeho vývoj**.¹⁸ Přesto úprava zůstává diferencovaná podle toho, zda se jedná o dítě narozené v manželství či nikoliv a to s mnohem dalekosáhlejšími důsledky než v ČR. Nicméně ani toto vodítko zcela neodpovídá všem případům, které

¹⁷ Haderka, J.: *K některým problémům určení (a popření) mateřství*. Bulletin advokacie, leden 1986, str. 14

¹⁸ Gilda Ferrando: *Manuale di diritto di famiglia*, Gius. Laterza & Figli Spa, Roma – Bari, Bari 2005, str. 238

italské právo předpokládá a upravuje.

1.2.1. Manželské děti

V případě dítěte narozeného v manželství, které takto zásadně nabývá **status manželského potomka**, odpovídá úprava určení otcovství, obsažená v Codice Civile, do značné míry úpravě české. Manžel matky je v takovém případě považován za otce dítěte a dochází tedy k uplatnění první právní domněnky za stejných podmínek jako v ČR. Existuje ale možnost, jak užití této právní domněnky, nastupující jinak ex lege, **vyloučit**. Pro pochopení takového postupu je nejdříve nutné zmínit, že v italské právní teorii není titulem pro určení statusu manželského potomstva samotný fakt, že se dítě narodilo provdané matce, ale až jeho zápis do rodného listu coby dítěte manželského. Proto uznání dítěte jakožto nemanželského matkou (a příp. i otcem) ihned po porodu způsobí, že dítě bude zapsáno do matriky coby nemanželské a domněnka otcovství manžela se tak neuplatní.¹⁹ To má významné důsledky, neboť žalovat na určení existence statusu manželského dítěte, může dle čl. 249 C.C. v zásadě pouze toto dítě. Naopak i dítě, které žena porodila až **po 300. dni od zániku manželství** nebo jeho prohlášení za neplatné, může být uznáno za manželské a určeno otcovství bývalého manžela k němu, pokud kterýkoliv z bývalých manželů či jejich dědici prokážou, že dítě bylo počato ještě za trvání manželství.

Narodí-li se dítě **před 180. dnem od uzavření manželství**, je za otce považován **manžel matky**, jestliže nedojde k podáním popěrné žaloby, která ale není podmíněna existencí některého z důvodů stanovených čl. 235 C.C. (viz. dále). Tuto žalobu je kromě matky a jejího manžela oprávněno podat i samotné dítě, o jehož potomství se jedná. V řízení poté musí dojít nejen k prokázání faktu, že se dítě narodilo před 180. dnem od uzavření manželství, ale i k podání důkazu, že otcem není manžel matky.²⁰

Za matku dítěte je považována **žena, která dítě porodila**. To platí vždy, s výjimkou uplatnění několika dále popsanych postupů, kterými je následně mateřství matky vyloučeno.

¹⁹ Např. rozhodnutí Cass. 2 aprile 1987, n. 3184 nebo Cass. 5 aprile 1996, n. 3194

²⁰ Gilda Ferrando: *Manuale di diritto di famiglia*, Gius. Latera & Figli Spa, Roma – Bari, Bari 2005, str.243

1.2.2. Popření otcovství k manželskému dítěti

Popření otcovství dítěte počatého dle domněnky v manželství, tj. narozeného v rozhodné době od 180. dne od uzavření manželství do 300. dne po jeho zániku, lze **jen v případech taxativně stanovených čl. 235 C.C.** a to:

- a) jestliže manželé spolu v období mezi 300. a 180. dnem před narozením dítěte nežili ve společné domácnosti;
- b) jestliže ve zmíněném rozhodném období byl manžel matky stížen impotencí nebo pouhou neplodností;
- c) jestliže v této rozhodné době manželka spáchala nevěru nebo tajila manželovi své těhotenství a narození dítěte.

Pouhé vyjádření matky dítěte ohledně těchto skutečností otcovství manžela **nevyklučuje**.

Ad a) Nedostatek soužití v kritické době má zároveň prokazovat neexistenci vztahů sexuální povahy mezi manželi. Pokud v tomto období dojde, byť přechodně, k jejich styku, mohou být soudem připuštěny důkazy technické povahy potvrzující otcovství manžela matky.²¹

Ad b) Tato okolnost je relevantní pouze, pokud žalobce unese důkazní břemeno ohledně skutečnosti, že manžel byl stížen impotencí či neplodností po celé rozhodné období.²² Praxe ovšem stanoví nepřípustnost žaloby, jestliže se dítě, i přes impotenci manžela, narodí **po umělém oplodňování** uskutečněném za užití semene manžela a s jeho souhlasem.²³ Stejně tak je vyloučeno jakékoliv popření otcovství k dítěti narozenému v důsledku umělého oplodňování

²¹ Např. rozhodnutí Cass. 25 gennaio 1986, n. 498

²² Rozhodnutí Cass. 7 settembre 1984, n. 4783

²³ Např. rozhodnutí Cass. 16 marzo 1999, n. 2315

s využitím spermatu cizího dárce a se souhlasem manžela.²⁴

Ad c) Za těchto okolností je manžel oprávněn dokázat, že potomek má **rozdílné genetické charakteristiky** nebo **odlišnou krevní skupinu** než on, jakožto i jakoukoliv jinou skutečnost vylučující jeho otcovství. Judikatura poslední doby otevírá cestu pro užití genetických a krevních testů i v případech, kdy nedošlo k prokázání nevěry ani zatajení těhotenství. Jedná se zejména o situace, kdy muž v době uzavírání sňatku o těhotenství ženy věděl, ale nesprávně se domníval, že k početí dítěte došlo s ním.²⁵

Žalobu o popření otcovství může v těchto případech uplatnit i matka dítěte nebo, na rozdíl od české právní úpravy, **i samo dítě**, pokud dosáhlo zletilosti.

Další významný rozdíl, vyplývající z italské právní regulace, se týká lhůt pro podání popěrné žaloby. Tato úprava je totiž rozdílná nejen co do jejich plynutí, nýbrž i co do jejich délky. Matka může žalovat na popření otcovství do šesti měsíců od narození dítěte, tedy shodně jako tomu je v ČR. Manželu matky ovšem svědčí lhůta delší a to **jednoroční**, která počíná okamžikem narození dítěte, pokud se v té době nacházel v místě porodu, jinak okamžikem jeho návratu do místa, kde se porod odehrál, resp. do místa, kde je bydliště rodiny. Tímto místem je myšleno území dané obce. Pokud ale prokáže, že ve zmíněné době neměl o narození dítěte žádnou informaci, běží lhůta až ode dne, kdy se o něm dozvěděl.

Rozhodnutím italského Ústavního soudu (La Corte Costituzionale) č. 134 ze dne 6. května 1985 a č. 170 ze dne 14. května 1999 byl navíc ustálen stav, kdy je všeobecně přijímaným faktem, že lhůta manželce začíná plynout až ode dne, **kdy se dozví o nevěře své manželky**, ke které došlo v období rozhodném pro početí dítěte, resp. ode dne, **kdy zjistí, že byl v daném období neplodný**. Toto zjištění o neplodnosti manžela zároveň znemožňuje, aby matce dítěte uplynula šesti měsíční lhůta pro uplatnění popěrného práva dříve, než je obeznámena s takovou skutečností. Tím byly vyslyšeny hlasy volající po změně současného stavu a došlo tak k modifikaci zákonné dikce. Praxe i soudy od té doby jednají pouze v souladu se zmíněnými nálezy. Nejvyšší soud (La

²⁴ čl. 9 zákona L. 19 febbraio 2004, n. 40, pravidla v oblasti lékařsky asistovaného oplodnění („norme in materia di procreazione medicalmente assistita“), ve znění pozdějších předpisů

²⁵ Rozhodnutí Nejvyššího soudu Cass. 6 giugno 2008, n. 15088

Corte Suprema) již judikoval, že takto „pozměněný“ běh lhůty v případě zjištěné nevěry se samozřejmě týká pouze případů, kdy se o ní manžel **dozvěděl až po narození dítěte**. V opačném případě se uplatní zákonná úprava běhu lhůty.²⁶ Je příhodné zmínit, že obdobné hlasy žádající změnu právního stavu se v poslední době hojně objevují i v České republice a vyvrcholily nálezem Ústavního soudu Pl. ÚS 15/09²⁷, kterým došlo ke zrušení šesti měsíční lhůty pro popření otcovství manžela matky (§ 57 odst. 1 zákona o rodině). Brzy tak nejspíše dojde k novelizaci v podobném duchu i u nás. Směr nové úpravy pak bude záležet pouze na tom, zda zákonodárce upřednostní princip právní jistoty či nadřadí nutnost biologické pravdy případnému zájmu dítěte na stabilních vztazích k rodičům.

Významné je i **popěrné právo samotného dítěte**, kterému je umožněno žalobu podat do jednoho roku od dosažení zletilosti nebo od pozdějšího okamžiku, kdy se dozví o existenci některé z okolností, pro kterou je možné popírat otcovství. Je-li dítě sice nezletilé, ale starší šestnácti let, může být řízení zahájeno na základě provedených zjištění i **na návrh zvláštního opatrovníka** jmenovaného soudem nebo z podnětu státního zastupitelství, jde-li o dítě ještě mladší. Tyto orgány se řídí hlavně zájmem dítěte na změně statusu. Žalobu naopak není oprávněn podat muž, který tvrdí, že je otcem dítěte. Může ale podat podnět státnímu zastupitelství.

Lhůta pro uplatnění žaloby se navíc staví po dobu, kdy je subjekt k žalobě aktivně legitimovaný zbaven způsobilosti k právním úkonům. Žaloba může být nicméně podána opatrovníkem (v italské úpravě se ovšem zástupce osoby zbavené způsobilosti k právním úkonům nazývá poručník – „tutore“). Pokud osoba k žalobě na popření otcovství oprávněná zemře ještě před uplynutím lhůty, aniž by ji podala, mohou tohoto práva místo ní využít stanovené osoby:

- a) v případě smrti matky nebo muže považovaného za otce dítěte to jsou jejich potomci nebo předci v linii přímé, přičemž je jim k uplatnění práva poskytnuta

²⁶ Rozhodnutí Cass. 5626/90

²⁷ Tento náleží ruší celý odst. 1 čl. 57 zákona o rodině z důvodu jeho rozporu s čl. 10 odst. 2, čl. 36 odst. 1 Listiny a čl. 8 Úmluvy o právech dítěte ke dni 31.12. 2011. Přestože tedy daná úprava bude ještě nějakou dobu součástí účinného práva, Ústavní soud zároveň stanovil povinnost obecných soudů šestiměsíční lhůtu neaplikovat, pokud by v důsledku její aplikace mohlo dojít k zásahu do základních práv nebo svobod. Jelikož protiústavnost není spatřována v samotné existenci lhůty, ale v režimu jejího uplatnění (délka, počátek běhu), je obecným soudům zároveň stanoveno zvážít, zda překročení lhůty v konkrétním případě, s ohledem na dobu od zjištění rozhodných skutečností, ob stojí z hlediska přiměřenosti zásahu do práv a chráněných zájmů jiných osob. – převzato přímo z nálezu Pl. ÚS 15/09.

nová lhůta počínající smrtí matky, muže považovaného za otce nebo narozením dítěte, pokud se jedná o pohrobka;

- b) v případě smrti dítěte se jedná o jeho manžela nebo potomky a nová lhůta těmto osobám běží od smrti dítěte nebo od zletilosti každého z potomků.

Těmto osobám zároveň přísluší pasivní legitimace v případě, že muž považovaný za otce dítěte, matka dítěte nebo dítě, proti nimž by žaloba mohla být uplatněna, jsou mrtvi. Pokud není ani jich, vznáší se žaloba proti soudem ustanovenému opatrovníkovi. V ostatních případech tvoří muž považovaný za otce dítěte, matka dítěte a dítě nutné společenství žalovaných, přičemž mohou být v zákonem stanovených případech zastoupený opatrovníkem.

Jak již bylo zmíněno, je titulem pro přiznání manželského – legitimního statusu dítěte **rodný list**, který tak tvoří hlavní písemný důkazní prostředek prokazující jeho potomství. Jestliže rodný list neexistuje, je dostačujícím důkazem **nepřetržité užívání zdánlivého statusu manželského dítěte**. To v sobě zahrnuje několik prvků, které musí být kumulativně splněny, aby uspokojivě prokázaly příslušnost osoby k určité rodině a její příbuzenství k rodičům, od kterých odvozuje svůj původ. V první řadě musí být osoba od narození **nositelem příjmení** muže, kterého považuje za otce. Dále je nezbytné, aby se k ní otec **choval jako ke svému dítěti** a tudíž jí poskytoval náležitou výchovu, výživu a přístřeší. Rodina ji musí v tomto směru **uznávat za svého člena** a ve společenských vztazích má být také vždy takto vnímána. Tento faktický stav může prokazovat kdokoli a v jakémkoliv typu řízení bez nutnosti zvláštní žaloby. Nikdo také, s výjimkou případů stanovených zákonem, nemůže žalovat na určení stavu osoby v rozporu se zápisem v rodném listě, resp. s užívaným zdánlivým statusem legitimacy, ledaže byl již předtím zpochybněn právní důvod, ze kterého je tento status odvozován. Tomu odpovídá obecné pravidlo, že **otázky osobního stavu nemohou být řešeny jako předběžná otázka**, ale mají být rozhodovány k tomu příslušným soudem za užití zvláštních procesních postupů. K těm kromě řízení o popření otcovství manžela matky patří ještě žaloba na popření statusu manželského dítěte dle čl. 248 C.C. a žaloba na určení statusu manželského dítěte dle čl. 249 C.C.

1.2.3. Ostatní statusové žaloby

Žaloba na popření legitimního potomství slouží k soudnímu potvrzení neexistence některého z předpokladů, kterých je třeba pro úspěšné získání tohoto osobního stavu, vyjma popření otcovství manžela matky, pro které slouží zvláštní žaloba. Nelze proto tohoto postupu využít za účelem faktického popření otcovství například v případě, kdy již uplynula lhůta pro podání příslušné žaloby, jelikož i v případě úspěšného popření osobního stavu se nic nemění na povinnostech otce vůči dítěti.²⁸ Tento institut **slouží zejména pro popření mateřství**. Pokud došlo k fingo vanému porodu nebo záměně dětí, lze zpochybnit, že žena zapsaná v matrice jako matka dítěte ho opravdu porodila. Žalobou lze status dítěte napadnout také z důvodu tvrzené **neexistence manželství**. V takovém případě stačí dokázat neexistenci oddacího listu a bude na žalovaných, aby předložili jiný důkaz svého manželství.²⁹ Legitimní status dítěte osob, které již zemřely, přičemž za života spolu veřejně žily jako manželé, nelze popírat pouze pro neexistenci důkazu o uzavření sňatku, ledaže existuje nesoulad mezi zápisem v rodném listě a užívaným zdánlivým statutem.

Aktivně legitimováni k podání žaloby jsou matrikoví rodiče a kdokoliv, kdo na věci prokáže zájem, tedy hlavně dítě. **Muž, který se domnívá, že je otcem dítěte, které se narodilo vdané matce a bylo zapsáno do rodného listu jako dítě manželské, žalobu podat nemůže.**³⁰ Žalovanými jsou oba rodiče, příp. i dítě, a pokud je některých z nich mrtvý, řídí se úprava stejnými pravidly jako v případě popření otcovství manžela matky. Hlavním předpokladem pro podání žaloby na určení legitimního potomství je neexistence titulu, z něž tento status vyplývá. V důsledku extenzivních soudních výkladů a činnosti vyvíjené praxí se nicméně pojetí této žaloby časem rozšířilo a nyní ji tak lze užít **i pro určení odlišného statusu**, než jaký vyplývá z rodného listu.

Postupem dle čl. 249 C.C. lze dosáhnout **určení statusu manželského dítěte**, přestože tak osoba není v rodném listě vedena, jelikož byla zapsána coby dítě neznámých rodičů, rodičů nesezdaných nebo sezdaných, ale rozdílných od rodičů biologických. Důvody, proč identita rodičů nevyplývá z rodného listu, mohou být různé.

²⁸ Např. rozhodnutí Cass. 8 settembre 1995, n. 9463

²⁹ Gilda Ferrando: *Manuale di diritto di famiglia*, Gius. Laterza & Figli Spa, Roma – Bari, Bari 2005, str. 247

³⁰ Např. rozhodnutí Cass. 10 gennaio 1989, n. 25

Například jimi nemusela být vůbec sdělena nebo se rodiče nechali zapsat pod falešnými jmény. V posledně jmenovaném případě by ale nejspíše musela být zároveň s touto žalobou podána i žaloba na popření legitimního potomství.

Zápis dítěte coby nemanželského pak může vyplývat ze skutečnosti, že ač bylo narozeno v manželství, matka nebo muž od jejího manžela odlišný a tvrdící své otcovství jej nechali takto zapsat, čímž došlo k **vyloučení právní domněnky otcovství manžela matky**. Stejný dopad by měla **záměna manželského a nemanželského dítěte po porodu**. Rozdíl v osobách biologických a matrikových rodičů by pak nejspíše byl důsledkem fingovaného porodu nebo záměny dětí. I zde by bylo třeba zároveň uplatnit žalobu dle čl. 248.

Žalobu je oprávněno podat dítě, a jestliže zemře do 5 let od dosažení zletilosti, aniž by ji uplatnilo, tak jeho potomci. Část teorie připouští aktivní legitimaci biologických rodičů, kteří nejsou v matrice uvedeni pouze v důsledku cizího zavinění. Žalovanou stranou jsou oba rodiče. Codice Civile také obsahuje v ustanovení čl. 241 až 248 zvláštní úpravu dokazování použitelnou v řízeních týkajících se otázek osobního stavu nad rámec hlavního procesního kodexu (C.P.C. – Codice di Procedura Civile). V první řadě jde o možnost prokázat rozhodné skutečnosti prostřednictvím výslechu svědků. Připouští se i velice široké dokazování prostřednictvím písemností nejrůznější povahy: rodinnými dokumenty, výpisy z registrů, obsahem soukromých a veřejných listin atd. Důkaz opaku je možné podat jakýmkoliv prostředkem schopným prokázat, že žalobce není dítětem ženy považované za matku či dítětem jejího manžela.

1.2.4. Úprava poměrů dětí nemanželských

Přestože režim nemanželských dětí v Itálii je diametrálně odlišný od jakéhokoliv institutu českého právního řádu, úprava určení, a konec konců i popření, rodičovství u těchto dětí (čl. 250 – čl. 290 C.C.), odpovídá v hrubých rysech druhé a třetí právní domněnce určení otcovství, jak jsou upraveny českým zákonem o rodině. Narodí-li se dítě mimo manželství, je **od počátku považováno za právně volné**, tj. jako by nemělo rodiče, což je dáno skutečností, že Itálie neratifikovala Evropskou úmluvu o právním postavení dětí narozených mimo manželství ani Bruselskou úmluvu o založení

mateřství k nemanželským dětem.³¹ Tento důsledek může být následně vyloučen jen, pokud rodiče mohou a chtějí se **k dítěti přihlásit**.

To umožňuje institut **uznání dítěte**. Aby byla rodička považována za rodiče dítěte, tedy za matku, musí toto uznání učinit i ona, nejlépe ještě před sepsáním rodného listu. Dalším, kdo dítě případně uznává je otec, resp. muž, který je za otce považován. Pokud to neudělá, žádná automatická domněnka otcovství mu nesvědčí. Uznat dítě za své tyto osoby mohou, i pokud jsou již v manželském svazku s někým jiným. Za takových okolností ovšem dojde k vyloučení domněnky otcovství manžela matky, bez ohledu na to, zda prohlášení poskytl muž, který se považuje za otce dítěte nebo žena, která dítě porodila. Uznat dítě může každý z nich zvlášť nebo oba dohromady. Pokud k uznání dítěte dochází postupně, je k platnosti v řadě druhého prohlášení **potřeba souhlasu již ustanoveného rodiče**, ledaže je dítě starší šestnácti let. V takovém případě dává souhlas ke svému uznání samo. C.C. nicméně upravuje postup nahrazení souhlasu rodiče **soudním dobrozdáním**. To je možné udělit pouze v řízení za účasti státního zastupitelství a po vyslechnutí všech stran, vč. dítěte, je-li to možné. Soud se při svém rozhodování řídí zejména zájmy dítěte, což odpovídá požadavku stanovenému čl. 3 odst. 1 Úmluvy o právech dítěte.

Čl. 250 odst. 5 C.C., který i přes mnohé kritiky přetrvává v italském právním řádu v nezměněné podobě, zakládá faktickou nerovnost mezi manželskými a nemanželskými dětmi. Toto ustanovení totiž **vylučuje uznání dítěte rodičem, který je mladší šestnácti let**. Narodí-li se dítě rodičům, kteří jsou oba takto mladí, situace se velice komplikuje. Jelikož nemůže dojít k jeho uznání ze strany ani jednoho z rodičů, zůstává dítě právně volné, tj. okamžitě adopceschopné. Pro tyto případy italské právo umožňuje, a to i z moci úřední, přerušit řízení o osvojení dítěte až do doby, než biologičtí rodiče dosáhnou věku požadovaného pro možnost uznat dítě. V mezidobí je dítěti ustanoven dočasný opatrovník, pokud možno z řad osob biologickým rodičům příbuzných (viz. příslušné téma, osvojení, dále). Problém vyvstává i v otázce příjmení dítěte, jelikož to dítě nabývá až na základě uznání některým z biologických rodičů. Pro tyto důsledky by, dle mého názoru, mohl být italské úpravě vytýkán rozpor s čl. 8 odst.

³¹ Úmluva podepsaná 12.9. 1962

1 Úmluvy o právech dítěte.³² Domnívám se, že zejména požadavek na zachování rodinného svazku dítěte s biologickými rodiči, jakožto významného denominátoru jeho samotné identity, je tímto ustanovením narušen, jelikož v případě chybnějšího uznání ze strany biologických rodičů nevznikne mezi nimi a dítětem vůbec příbuzenský vztah. Tento stav přitom, vzhledem ke stále se zvyšující úrovni vyspělosti mladistvých, může v extrémních případech trvat i déle než 3 roky.

Další omezení stanovené C.C. (čl. 251), které je teorií i praxí kritizováno z týchž i jiných důvodů ještě hlasitěji, se týká **tzv. incestních dětí**, tj. dětí narozených osobám příbuzným nebo sešvagřeným. Děti narozené osobám, které jsou ve vztahu příbuzenském – v linii přímé neomezeně a v linii pobočné do druhého stupně – **nemohou být rodiči uznány**, ledaže tito v době početí dítěte nevěděli o svém příbuzenství. Pokud byl v dobré víře ohledně neexistence příbuzenství pouze jeden z rodičů, může uznání provést jen on. Italská úprava tak opomíjí vývoj morálních hodnot, ke kterému v této oblasti v posledních desetiletích došlo a de facto tyto děti trestá za chování jejich rodičů. O to více je nepochopitelné, že stejné zapovězení se uplatní i pro osoby **spojené vztahem švagrovským v přímé linii** (tj. např. manžel --> tchýně/tchán nebo potomek z předchozího vztahu).³³ Dítě lze nicméně uznat, jestliže dojde k prohlášení manželství, které zakládá švagrovství osob, za neplatné.

U každé ze jmenovaných výjimek ze zákazu uznávání incestních dětí musí soud přezkoumat, zda jsou splněny podmínky pro jejich udělení a **vysslovit s tímto uznáním souhlas**. Při rozhodování se řídí zejména zájmy dítěte a snaží se eliminovat jakoukoliv újmu, která by uznáním mohla dítěti vzniknout. Ústavní soud se k radikálnějšímu postoji zatím neodhodlal, přestože je stávající stav často kritizován vyššími soudy.

Uznání dítěte je bez výjimky nepřípustné také v případě, kdy by odporovalo již dříve stanovenému statusu legitimního, legitimovaného nebo uznaného dítěte. Cestu uznání by otevřelo až odstranění dříve určeného osobního stavu.

Pokud k uznání nemanželského potomka jednoho z manželů dojde za trvání jeho manželství s jinou osobou, než je druhý rodič, rozhodne soud o svěřeni dítěte do péče a o dalších opatřeních k ochraně jeho zájmů. Má-li být takto uznané dítě začleněno do

³² „Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, se zavazují respektovat právo dítěte na zachování jeho totožnosti, včetně státní příslušnosti, jména a rodinných svazků v souladu se zákonem a s vyloučením nezákonných zásahů.“

³³ Švagrovství je upraveno v čl. 78 C.C.

stávající rodiny jednoho z rodičů, je zapotřebí také souhlasu jeho manžela a druhého z rodičů, pokud dítě uznal i on. Tomu jsou zároveň soudem stanovena i určitá práva a povinnosti. Skládá-li se rodina, do které má být dítě umístěno, také z legitimních potomků starších šestnácti let, je třeba i jejich souhlasu. Podobně platí, že k umístění dítěte uznaného ještě před uzavřením manželství rodiče s třetí osobou do takto vytvořené rodiny je nutný souhlas jak druhého rodiče, tak manžela. Souhlas poslezně jmenovaného není zapotřebí, jestliže dítě s daným rodičem žilo již před sňatkem nebo manžel v době uzavření manželství o tomto nemanželském dítěti věděl.

Uznání dítěte lze učinit ihned po jeho narození **formou zápisu do rodného listu**. Později nebo naopak dříve, tj. po početí dítěte, ale před jeho narozením, lze uznání učinit **prohlášením před matričním úřadem nebo v závěti či veřejné listině**. Uznat lze i dítě již mrtvé a tak jeho účinky vztáhnout na legitimní potomky a uznané děti zemřelého. Prohlášení jednou učiněné je přitom neodvolatelné. To platí i v případě závěti, kdy uznání nabývá účinnosti smrtí zůstavitele, **i když byla závěť odvolána nebo jinak zrušena**. Jakékoliv omezení účinků uznání učiněné v prohlášení je absolutně neplatné. Uznání dítěte vyvolává účinky jen vůči rodiči, který jej učinil a zahrnuje převzetí všech práv a povinností, které vyplývají ze vztahu rodiče k manželským potomkům. Prohlášení nesmí obsahovat jakékoliv údaje či označení týkající se druhého rodiče. Pokud by je přesto obsahoval, jsou tyto neúčinné. Zajímavostí je, že C.C. (čl. 258 odst. 3) zároveň obsahuje hmotněprávní základ pro udělení pokuty úředníkovi, který by takové skutečnosti zapsal do matriky. Navíc by bylo třeba provést jejich následný výmaz.

Uznanému dítěti je zároveň nutné stanovit příjmení. V souladu s povahou tohoto institutu a úpravou příjmení dětí manželských se vychází z principu, že dítě nabývá příjmení rodiče, který jej uznal, a bylo-li uznáno oběma současně, tak získá příjmení otce. Bylo-li prohlášení otce učiněno až jako druhé, může dítě přijmout jeho příjmení a nahradit jím příjmení matčino či ho k němu připojit, přičemž v případě nezletilého o tom rozhodne soud. Tato úprava tak umožňuje, aby dítě s oběma matrikovými rodiči mělo příjmení matky (nebo obou rodičů). Takový postup v případě manželských dětí možný není, což lze vnímat jako residuum starší patriarchálně zaměřené úpravy vycházející z historické koncepce moci otcovské.

1.2.5. Žaloby na neplatnost uznání nemanželského dítěte

Jak již bylo zmíněno, prohlášení o uznání dítěte je sice neodvolatelné, nicméně ho lze soudně napadnout z taxativně stanovených důvodů (čl. 263 – čl. 266 C.C.):

- a) pro jeho nepravdivost;
- b) z důvodu vady projevu vůle pro vis absoluta nebo vis compulsiva;
- c) z důvodu nezpůsobilosti subjektu.

Ad a) Z důvodu později zjištěné nepravdivosti skutečností, které měly za následek, že předpokládaný rodič učinil prohlášení o uznání dítěte³⁴, může toto prohlášení napadnout jeho autor, jím uznané dítě a kdokoliv, kdo na věci prokáže zájem. Ke zpochybnění může dojít i v případě, že dítě již bylo legitimováno, přičemž, na rozdíl od žaloby na popření legitimního statusu dítěte, není stanovena žádná prekluzivní lhůta k jeho uplatnění. Pokud je uznaný potomek nezletilý nebo zbavený způsobilosti k právním úkonům, může být řízení zahájeno jen se souhlasem soudu a to na návrh státního zástupce, poručníka, druhého rodiče nebo samotného dítěte, je-li starší šestnácti let.

Ad b) Takto může být uznání dítěte napadeno pouze jeho autorem a to do jednoho roku od chvíle, kdy pominulo násilí, v jehož důsledku bylo prohlášení učiněno či již dříve nepopřeno. Toto násilí musí mít povahu těžké neoprávněné újmy nebo její hrozby. **Není jím tedy hrozba podáním žaloby na soudní určení otcovství či mateřství.** Je-li autor uznání mladiství, může žalobu podat do jednoho roku od nabytí zletilosti.

Ad c) Pokud bylo prohlášení o uznání dítěte učiněno subjektem soudně zbaveným způsobilosti k právním úkonům, může být popřeno autorem samým nebo jeho zástupcem a to až do jednoho roku od zrušení rozhodnutí o zbavení

³⁴ Půjde zejména o případy, kdy se zjistí, že osoba ve skutečnosti není rodičem dítěte. K prokázání tvrzené „nepravdivosti“ je možné užít jakýchkoliv důkazních prostředků.

způsobilosti k právním úkonům. Otázkou zůstává, zda lze uznání napadnout i z důvodu faktické nezpůsobilosti autora prohlášení, aniž by byl zbaven způsobilosti soudně.

V případech b) a c) může být žaloba podána i potomky, předky nebo dědici autora prohlášení, pokud tento zemřel, aniž by žalobu sám uplatnil, ale ještě před uplynutím lhůty k jejímu podání.

1.2.6. Soudní určení rodičovství k nemanželskému dítěti

Soudní určení mateřství a otcovství je možné pouze v případech, ve kterých se připouští uznání dítěte. V ostatních případech nicméně dítě může dle čl. 279 C.C. **žádat alespoň určení povinností biologických rodičů ohledně výživy, vzdělání a výchovy.** To je dáno skutečností, že biologický rodič, který nebyl soudně určen ani potomka neuznal, nemá vůči dítěti rodičovskou zodpovědnost. K prokázání rozhodných skutečností může být použito jakéhokoliv důkazního prostředku. Mateřství ženy se dokazuje prokázáním identity osoby, která se považuje za její dítě a osoby, která byla údajně porozena ženou, která je považována za matku. Pouhé prohlášení matky a samotná existence vztahu mezi matkou a předpokládaným otcem v době početí dítěte nezakládají důkaz otcovství k nemanželskému dítěti.

Rozhodnutí o určení rodičovství k dítěti způsobuje stejné následky jako uznání dítěte v rodném listě a soudce může zároveň s ním přijmout opatření týkající se výživy, vzdělání, výchovy a ochrany majetkových zájmů dítěte. Šetření ohledně mateřství nebo otcovství nejsou přípustná v případech, kdy je zakázáno uznat incestní dítě. Soud jej může přesto povolit, pokud v době odpovídající početí došlo k únosu nebo sexuálnímu násilí.³⁵

K podání žaloby je v první řadě oprávněno dítě, přičemž mu zákon nestanoví žádnou prekluzivní lhůtu, kterou by muselo dodržet. Pokud zemře, aniž by žalobu uplatnilo, mohou do dvou let od jeho smrti řízení iniciovat potomci legitimní, legitimovaní nebo uznané nemanželské děti. Tito mohou v řízení pokračovat, i pokud

³⁵ Rozhodnutím Ústavního soudu Corte cost. 28 novembre 2002, n. 494 byla nemožnost soudního určení rodičovství k incestním dětem prohlášena za protiústavní. Tím byla incestním dětem dána alespoň minimální možnost, jak nabýt příbuzenství ke svým biologickým rodičům.

dítě zemře až po jeho zahájení. V zájmu nezletilého dítěte může žalobu podat i rodič, který vykonává rodičovskou zodpovědnost nebo poručník. Ten si ovšem musí vyžádat souhlas soudu a pro řízení může být dítěti ustanoven i zvláštní opatrovník. Pokud je ale dítě starší šestnácti let, je nutno získat i jeho souhlas. Za osobu zbavenou způsobilosti k právním úkonům řízení iniciuje po autorizaci soudu opatrovník (tj. v Itálii „poručník“).

Žaloba je přípustná pouze z vážných důvodů, které ji dostatečně ospravedlňují, o čemž rozhodne soud v neveřejném zasedání po vyslechnutí všech stran a státního zástupce.³⁶ Žalovanou stranou je předpokládán rodič, příp. jeho dědici. Jako vedlejší účastník se může ke straně žalované připojit kdokoliv, kdo na tom má zájem.

1.2.7. Legitimace nemanželského dítěte

Nemanželské dítě může **nabýt stejného postavení jaké se přiznává dětem manželským** prostřednictvím zvláštního postupu upraveného v čl. 280 a násl. C.C. Jde o tzv. legitimaci nemanželského dítěte, ke které může dojít zásadně dvěma způsoby. Prvním je **následné uzavření manželství** biologickými rodiči a druhým je **soudní rozhodnutí**. Podáním návrhu na legitimaci dítěte nebo projevem vůle dítě legitimovat, učiněným ve veřejné listině nebo v závěti, je dítě **uznáno, i kdyby následně k samotné legitimaci nedošlo**. Nelze legitimovat děti, které nemohou být uznány. Je možné legitimovat i dítě již zemřelé ve prospěch jeho dětí manželských a nemanželských uznaných. Legitimované děti nabývají práv dětí manželských ode dne uzavření manželství rodičů, pokud byly uznány oběma rodiči v oddacím listě nebo již předtím, jinak až ode dne, kdy jsou rodiči následně uznány.

Legitimace dítěte soudním rozhodnutím je **přípustná pouze, odpovídá-li zájmu dítěte a je-li kumulativně splněno, že:**

- a) návrh byl podán samotnými rodiči staršími šestnácti let nebo jedním z nich,

³⁶ Vyšší soudy nejprve kritizovali tajnost šetření, ze kterých soud při rozhodování vychází a jejich faktickou nenapadnutelnost, až nakonec Ústavní soud rozhodnutím č. 50 z 10.2. 2006 prohlásil celý příslušný čl. 274 C.C. za protiústavní pro rozpor s čl. 3 Ústavy (Costituzione) s odůvodněním, že vyvolává neopodstatněné rozdíly v přístupu k manželským a nemanželským dětem a stanovil, že stejná šetření mohou být za přijatelnějších podmínek učiněna až při předběžném projednání žaloby.

- b) pro rodiče je nemožné legitimovat dítě prostřednictvím následného manželství nebo tomu brání těžko překonatelná překážka,
- c) manžel navrhovatele dal k legitimaci souhlas, pokud manželé nejsou v rozluce,
- d) ke své legitimaci dalo dítě souhlas, pokud je starší šestnácti let, jinak že souhlas poskytl druhý rodič nebo zvláštní opatrovník.

Nemožností a překážkami dle písm. b) je míněna zejména smrt či nezvěstnost druhého rodiče, ale jsou jimi i manželství jednoho z rodičů nebo pouhá nevole rodičů uzavřít sňatek, přestože jim v tom nic nebrání.³⁷ Souhlasu dle písm. d) není třeba, pokud dítě bylo již dříve uznáno. Pokud některý z rodičů vyslovil v závěti nebo veřejné listině vůli legitimovat dítě, může toto dítě po jeho smrti legitimaci požadovat po předcích, potomcích, manželů zemřelého, příp. po dvou z jeho nejbližších příbuzných až do čtvrtého stupně. Návrh na legitimaci uznaného dítěte může v případě smrti rodiče podat i kterýkoliv z jeho legitimních předků, pokud zemřelý neprojevil ještě za života vůli dítě nelegitimovat. Rozhodnutí soudu zakládá účinky ode dne právní moci, ale jen vůči rodiči, proti kterému návrh směřoval. Legitimace soudním rozhodnutím nevylučuje následné užití žaloby na popření statusu legitimovaného dítěte pro nedostatek některé z podmínek, jejichž splněním je tato legitimace podmíněna, vč. nepravdivosti prohlášení o uznání dítěte.

1.2.8. Otázky související s asistovanou reprodukcí

Přestože italská právní úprava asistované reprodukce je velice přísná, v otázkách rodičovství k takto počatému dítěti se v zásadě neliší od té naší. Jediným znatelným rozdílem, který vyplývá z pojetí nemanželských dětí a z prostředků k jejich začlenění do vlastní rodiny, je **možnost právně legitimizovat jinak pouze faktický stav vzniklý náhradním mateřstvím**. Italský právní řád, stejně jako právní řády většiny ostatních zemí³⁸, náhradní mateřství vůbec neupravuje, resp. nedovoluje. Pokud ovšem obě strany takové „dohody“ dodrží slovo, lze dítě porozené náhradní matkou úspěšně umístit do

³⁷ Ferrando: *Manuale di diritto di famiglia*, Gius. Latera & Figli Spa, Roma – Bari, Bari 2005, str. 256

³⁸ Výjimku tvoří např. Řecko, Izrael a s výhradami i Velká Británie.

rodiny dárce či dárců genetického materiálu. Takový postup je možný prostřednictvím uznání nemanželského dítěte pouze otcem, jeho následným začleněním do otcovy rodiny a osvojením dítěte jeho manželkou. Pokud si ovšem náhradní matka své „odstoupení do pozadí“ rozmyslí, je praxí soudů rozhodovat o **neplatnosti dohody o náhradním rodičovství pro její nemožnost a neoprávněnost**.³⁹

1.2.9. Perspektiva budoucího vývoje

V době sepisování této práce byl v Itálii vládou schválen návrh zákona č. 2519 ze dne 27.1. 2010, který nyní čeká na projednání v Parlamentu. Jedná se o novelu C.C., jejímž cílem je odstranit některé z přetrvávajících rozdílů v přístupu k manželským a nemanželským dětem. V první řadě by mělo dojít ke změně názvosloví a napříště by se mělo užívat pouze spojení „dítě narozené v/mimo manželství“, které má nahradit stávající terminologii vzbuzující slovem „legitimní“ dojem nerovnoprávnosti potomků. Novela si klade velké ambice i ve zrovnoprávnění dětí v otázkách dědictví, jelikož **výslovně zakládá příbuzenství nemanželských dětí k rodinným příslušníkům v pobočné linii**. Zároveň má být **snížena ze 16 na 14 let věková hranice, jejíž dosažení je požadováno pro možnost uznat dítě**. Je jasné, že i kdyby se všechna tato opatření nepodařilo prosadit už nyní, stále sílící tlak teoretiků i praxe pomůže změny prosadit v dohledné době.

³⁹ Například rozhodnutí Trib. Roma 14 febbraio 2000

2. Obsah vztahů rodičů a dětí

Původní pojetí vzájemných práv a povinností rodičů a dětí vycházelo z koncepce „*patria potestas*“, která se uplatňovala již od dob antického Říma. Jak již bylo zmíněno, vůdčí postavení v takovém společenském uspořádání náleželo otci rodiny a dítě bylo pojímáno spíše coby předmět práv otce, později obou rodičů, než-li jako samostatný subjekt práv a povinností. Vlivem nových tendencí, které následně doznaly svého potvrzení v různých dokumentech mezinárodního práva (např. ve Všeobecné deklaraci lidských práv), došlo v našem právním prostředí ke zrovnoprávnění žen, jakožto matek dětí, s postavením otců. Zákon o právu rodinném z roku 1949 tak již přiznával tzv. **rodičovskou moc** oběma rodičům. Další pokrok v oblasti nazírání vztahů rodičů a dětí přinesla Deklarace práv dítěte z roku 1959, která se promítla i do našeho zákona o rodině z roku 1963, který již většinu práv a povinností rodičů i dětí upravoval jakožto **reciproční**. Novela zákona o rodině z roku 1998 poté zahrнула většinu těchto práv a povinností pod nový pojem „**rodičovská zodpovědnost**“.⁴⁰

V Itálii naopak došlo k obratu ve vymezení tradičního postavení dítěte vůči rodičům, resp. vůči moci otcovské, až koncem 60. let 20. století.⁴¹ Přitom moc otcovská přetrvávala v italském právním řádu v podstatě až do novely C.C. z roku 1975, kdy byla nahrazena tzv. „mocí rodičovskou“. Do té doby měl otec ještě stále téměř absolutní moc nad dítětem a mohl ho tak například pro soustavně nevhodné chování umístit do „nápravného zařízení“. Stejně tak mohl před smrtí určit v závěti své manželce podmínky další výchovy a správy jmění jejich společného dítěte. Zároveň mohl být na návrh kohokoliv, kdo prokázal na věci zájem, ustanoven ovdovělé těhotné ženě tzv. „*curator ventris*“, tj. opatrovník pečující o zájmy nenarozeného dítěte. Tyto a mnohé další příklady tak dokládají, že zrovnoprávnění dětí s rodiči i samotné zrovnoprávnění rodičů navzájem se v Itálii prosazovalo jen velice pozvolna a těžce. V dnešní době se již nicméně obsah vztahů mezi rodiči a dětmi v obou zemích nijak výrazně neodlišuje.

⁴⁰ Knappová, M., Švestka, J., Dvořák, J. a kolektiv: *Občanské právo hmotné 3, 4.*, aktualizované a doplněné vydání, ASPI, Praha 2007, str. 93-94

⁴¹ Ferrando, G.: *Manuale di diritto di famiglia*, Gius. Laterna & Figli Spa, Roma – Bari, Bari 2005, str. 215 - 217

2.1. Rodičovská zodpovědnost

Rodičovská zodpovědnost⁴² je souhrnem práv a povinností rodičů, pod něž lze podřadit zejména **péči o dítě, zastupování dítěte a správu jeho jmění**. Jelikož se jedná o vztahy reciproční, odpovídá těmto povinnostem rodičů právo dítěte. Aby rodiče mohli řádně plnit své povinnosti, mají právo mít dítě u sebe a vychovávat ho. Rodičovská zodpovědnost trvá až do nabytí zletilosti dítětem, tj. do dosažení 18. roku věku nebo uzavření manželství dítětem po dosažení 16. roku věku. Rodičovská zodpovědnost náleží oběma rodičům, mají-li způsobilost k právním úkonům v plném rozsahu, a nelze se jí platně vzdát. V Itálii ovšem rodičovskou zodpovědnost nenabude rodič nemanželského dítěte, pokud jej neuzná. I tak mu nicméně vůči dítěti vznikají určité povinnosti (viz. kapitola rodičovství). Čl. 316 odst. 3 a 5 C.C. obsahuje ustanovení, podle kterého se každý z rodičů může obrátit na soud, nemohou-li dojít shody v rozhodnutí týkajícím se dítěte. Soud rodičům navrhne řešení, které považuje za nejlépe odpovídající zájmu dítěte. Bude-li rozpor přetrvávat, určí po vyslechnutí názoru dítěte rodiče, který bude oprávněn ve věci sám rozhodnout. Zde se projevuje snaha italského zákonodárce co nejméně zasahovat do víceméně autonomních rodinných vztahů. V ČR lze oproti tomu vycházet z § 34 odst. 1 a § 49 zákona o rodině, podle kterých by v případě rozporu mezi rodiči přijal rozhodnutí na návrh jednoho z nich přímo soud. Pokud jeden z rodičů nemůže vykonávat rodičovskou zodpovědnost, vykonává ji rodič druhý. Jsou-li z výkonu vyloučeni oba rodiče, soud ustanoví dítěti poručníka.

Zvláštní úprava se týká italských nemanželských dětí. Rodičovskou zodpovědnost k nim totiž vykonává rodič, který dítě uznal. Došlo-li k uznání dítěte oběma rodiči, přísluší jim rodičovská zodpovědnost společně pouze, pokud spolu žijí ve společné domácnosti. V opačném případě náleží tomu z rodičů, se kterým dítě žije. Nežije-li ovšem v domácnosti ani jednoho z nich, náleží výhradně rodiči, který dítě uznal jako první. Rodič, kterému rodičovská zodpovědnost nepřísluší, má nicméně právo dohlížet na vzdělání, výchovu a životní podmínky dítěte. Změkčení těchto pravidel přináší ustanovení, které soudu přiznává pravomoc v zájmu dítěte rozhodnout i o jiném způsobu výkonu rodičovské zodpovědnosti. Zároveň ale umožňuje z jejího

⁴² Tento pojem bude nadále používán pro označení české „rodičovské zodpovědnosti“ i italské „rodičovské moci“, jelikož lépe vyjadřuje povahu tohoto institutu.

výkonu vyloučit oba rodiče.

V ustanoveních čl. 316 odst. 4 a čl. 318 C.C. nalezneme residua institutu moci otcovské. Pokud totiž existuje bezprostřední hrozba způsobení újmy dítěti, může sám otec přijmout nutná a neodkladná opatření. Dítě také nesmí opustit společné nebo určené bydliště, a pokud tak učiní, může být povoláno rodiči zpět a to i za součinnosti soudu. Takto je tedy, i když poněkud nešťastně, vyjádřeno právo rodičů mít dítě u sebe, které odpovídá jejich povinnosti o dítě osobně pečovat. U nás tento dvojsečný vztah vyplývá spíše z některých ustanovení, týkajících se odpovědnosti rodičů za jednání nezletilého dítěte.⁴³

2.1.1. Péče o dítě

Zatímco česká úprava v § 31 odst. 1 písm. a) zákona o rodině stanoví i příkladný výčet toho, co obsahuje pojem „péče o dítě“⁴⁴, přičemž zmiňuje i citovou stránku této povinnosti, italská úprava v čl. 147 a 148 C.C. stanoví pouze obecnou povinnost rodičů dítě živit, vzdělávat a vychovávat. V obou úpravách ovšem základním hlediskem pro výkon rodičovské zodpovědnosti zůstává, v souladu s čl. 3 Úmluvy o právech dítěte, zájem dítěte. Italský předpis však obsahuje další dvě významná ustanovení týkající se této péče. Jedním je založena zákonná **povinnost ostatních předků poskytnout rodičům nezbytné prostředky**, pokud tito nejsou schopni zajistit dítěti řádnou péči. Tato povinnost má své významné důsledky při zkoumání majetkových poměrů rodičů a jejich možnosti se o dítě postarat a to např. pro účely umístění dětí do předškolních zařízení, kterých je v Itálii nedostatek. V ČR je podobný subsidiární závazek ostatních příbuzných obsažen v úpravě vyživovací povinnosti.⁴⁵ Má však povahu přímého zabezpečení descendentů a ne pouhého poskytnutí zdrojů rodičům ke splnění jejich povinností vyplývajících z péče o dítě. Druhým zvláštním institutem je možnost rodiče, který sám a plně zajistil péči o dítě⁴⁶, **žádat u soudu poměrnou náhradu za takto vynaložené úsilí a prostředky** po

⁴³ Jedná se zejména o § 422 odst. 1 OZ.

⁴⁴ Jde o péči o zdraví, tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj dítěte.

⁴⁵ § 88 a násl. zákona o rodině.

⁴⁶ Pro tyto účely je zajištěním péče míněna i péče o domácnost, nejen zajištění formou finančních prostředků.

druhém z rodičů.

2.1.2. Zastupování dítěte

Rodiče zastupují dítě při úkonech, ke kterým není plně způsobilé. Toto pojetí tak v ČR navazuje na § 9 OZ, který umožňuje nezletilým činit úkony, které jsou svou povahou přiměřené rozumové a volní vyspělosti odpovídající jejich věku. V ostatních případech tedy **zastupují dítě rodiče vykonávající rodičovskou zodpovědnost**. V Itálii naopak neexistuje výslovná úprava „částečné způsobilosti“ nezletilých, z čehož by vyplývalo, že až do zletilosti dítěte musí být všechny úkony činěny rodiči. V praxi i teorii je ovšem obecně přijímaným faktem, že i přes mezeru v zákoně jsou **děti oprávněny činit běžné a jejich věku odpovídající úkony**. C.C. navíc obsahuje výslovné ustanovení, dle kterého zastupování dítěte v běžných záležitostech přísluší každému z rodičů zvlášť, ale v záležitostech přesahujících běžné úkony musí rodiče jednat společně. Zákony obou zemí však vyžadují, aby v případě úkonů, u kterých hrozí střet zájmů mezi rodiči a dětmi (příp. poručníkem a poručencem), byl ustanoven tzv. **kolizní opatrovník**.⁴⁷ V Itálii se však připouští, aby v případě, kdy střet se týká zájmů dítěte a výhradně jednoho z rodičů, vykonával rodičovskou zodpovědnost nadále rodič druhý.

2.1.3. Správa jmění dítěte

V rámci rodičovské zodpovědnosti rodiče také spravují jmění dítěte v rozsahu, ve kterém tak není schopno činit samo (§ 9 OZ). Dle české úpravy tak mají činit **s péčí řádného hospodáře**, aniž by zákon blíže specifikoval kritéria, která takovou „řádnou“ správu určují. Bližší stanovení jejího obsahu nám tak s ohledem na konkrétní okolnosti specifikuje až odborná veřejnost a hlavně judikatura. V C.C. jsou naproti tomu povinnosti rodičů při správě jmění dítěte přesně vymezeny v čl. 320 odst. 3 a v podstatě odpovídají závěrům, k nimž dospěla česká praxe i teorie.⁴⁸ Lze usuzovat, že se jedná pouze o výčet demonstrativní. Rodičům je tak zapovězeno zcizovat či zatěžovat

⁴⁷ § 37 odst. 2 zákona o rodině a čl. 320 odst. 6 C.C.

⁴⁸ V obou systémech se má navíc za to, že sem spadají i povinnosti dbát o zachování hodnoty věcí, vykonávat majetková práva atd.

zástavním právem majetek dítěte, ať už ho nabyt na základě jakéhokoliv titulu. Nesmějí sami přijmout či odmítnout dědictví či odkazy, přijímat dary, žádat zrušení spoluvlastnictví, sjednávat půjčky nebo nájmy v délce trvání nad 9 let. Oba právní řády rodičům přiznávají právo spravovat jmění dítěte pouze v případech, jde-li o běžnou správu.⁴⁹ **Jde-li o úkony přesahující běžné záležitosti, rozhodnutí musí v ČR schválit soud.** V Itálii také, ale soudu je dána i možnost jmenovat zvláštního opatrovníka, v jehož pravomoci poté bude rozhodnutí učinit samostatně. V obou zemích je také možné ustanovit **opatrovníka jmění dítěte**, který poté za řádný výkon takové správy odpovídá. Dle italského předpisu nesmějí rodiče, kterým náleží rodičovská zodpovědnost, nabývat přímo, prostřednictvím třetí osoby ani ve veřejné dražbě věci nebo práva náležející dítěti. Stejně tak rodiče nemohou převodem nabýt žádnou pohledávku vůči dítěti. Jakéhokoliv majetkové dispozice učiněné v rozporu se zákonnými pravidly jsou dle čl. 322 a čl. 323 odst. 2 C.C. **relativně neplatné.**

Co se týče jiných dispozic s majetkem dítěte, česká úprava se omezuje na konstatování, že **výnosu z majetku dítěte lze použít v první řadě na výživu tohoto dítěte a až následně i na přiměřené krytí potřeb rodiny.** Zároveň stanoví, že majetková podstata může být dotčena pouze v případě hrubého nepoměru mezi poměry dítěte a osob povinných k jeho výživě, pokud ho nezavinily tyto osoby. Naopak italský C.C. v čl. 325 a násl. obsahuje ucelenou úpravu zákonného poživacího práva k majetku dítěte. To náleží společně rodičům vykonávajícím rodičovskou zodpovědnost. Výnosy z majetku dítěte slouží k výživě rodiny a na vzdělání a výchovu dětí. Není zde tedy stanovena přednost potřeb samotného dítěte, jako tomu je v českém zákoně o rodině, **ani možnost zmenšit majetkovou podstatu.** Je také taxativně vymezen majetek, jehož výnosy jsou z použití na tyto účely vyloučeny. Jedná se o majetek:

- a) nabytý dítětem z prostředků získaných vlastní prací;
- b) přenechaný nebo darovaný dítěti za účelem výkonu určitého řemesla, povolání nebo zaměstnání;

⁴⁹ V ČR tak stanoví § 28 OZ.

- c) přenechaný nebo darovaný dítěti pod podmínkou, že z něj rodiče vykonávající rodičovskou zodpovědnost nebo jeden z nich nebudou mít užitek;
- d) nabytý dítětem odkazem, dědictvím nebo darem v rozporu s přáním rodičů vykonávajících rodičovskou zodpovědnost.

Pokud ad d) byl proti pouze jeden z rodičů, druhý má na plody z takového majetku nadále právo.

Toto zákonné požívací právo je zatíženo vlastními závazky poživatele, tj. rodiče. Nicméně se nepřipouští exekuce na plody z majetku dítěte, pokud věřitel, který má vůči rodiči pohledávku, věděl, že dohodnuté plnění nemá sloužit pro potřeby rodiny dítěte.

2.2. Povinnosti dětí vůči rodičům

Určité povinnosti jsou stanoveny i dětem vůči rodičům, resp. vůči rodině, což odpovídá reciprocitě práv a povinností rodičů a dětí. Tyto povinnosti jsou upraveny shodně pro české i italské děti žijící s rodiči ve společné domácnosti a jejich obsahem je **pomáhat rodičům a přispívat dle svých možností a příjmů na potřeby rodiny**. Z italského zákona navíc vyplývá povinnost dětí žít v domácnosti rodičů nebo v jinak určeném bydlišti (viz. *residua moci otcovské výše*).

3. Náhradní rodičovství a náhradní výchova dítěte

3.1. Náhradní rodičovství a náhradní výchova dítěte v české právní úpravě

V oblasti péče o dítě by měli primární úlohu hrát biologičtí rodiče dítěte. To je také obvyklý stav předpokládaný i zákonem. Někdy ovšem dojde k situaci, kdy tomu tak, ať již z objektivních či subjektivních důvodů, být nemůže. Jedná se zejména o případy dětí nalezených, jejichž rodiče nejsou známi, o děti osiřelé nebo o děti, o něž se rodiče nemohou nebo nechtějí starat. Za těchto okolností dochází ke vzniku **vztahů subsidiárních**, jejichž jednotícím znakem je snaha nahradit v co nejvyšší možné míře narušený vztah primární s cílem chránit zájmy a blaho dítěte. Právě **zájem dítěte** je v souladu s čl. 3 Úmluvy o právech dítěte klíčovou podmínkou pro založení takového subsidiárního vztahu náhradní péče. Jelikož se vždy jedná o významný zásah do práv všech zainteresovaných osob, je rozhodování svěřeno pouze soudům. V České republice zajišťuje náhradní péči v některých případech ústavní zařízení, pak jde o náhradní péči ústavní. Snahou by nicméně mělo být pokusit se dítě umístit do jedné z tzv. náhradních péčí rodinného typu (dále „náhradní rodinná péče“), čímž označujeme osvojení, svěření dítěte do výchovy jiné fyzické osoby než rodičů, pěstounskou péči a s určitými výhradami lze tuto úlohu v některých případech přiznat i poručenství. Novějším institutem je pak osvojení ve vztahu k cizině či mezinárodní osvojení, vycházející z Úmluvy o ochraně dětí a spolupráci při mezinárodním osvojení⁵⁰ (Haagská úmluva), jejímž cílem je hlavně zabránit obchodování s dětmi. Jedná se o osvojení dětí z ciziny nebo naopak do ciziny.

3.1.1. Osvojení v české právní úpravě

Nejvýznamnějším institutem v oblasti náhradní rodinné péče je osvojení dítěte (§ 63 a násl. zákona o rodině), které jako jediné **plně nahrazuje vztah mezi dětmi a**

⁵⁰ Tato úmluva stanoví povinnost zřídit v každém státě ústřední koordinační instituci pro účely mezinárodního osvojení, což ČR splnila přiznáním příslušných oprávnění Úřadu pro mezinárodněprávní ochranu dětí.

biologickými rodiči. Osvojitel tak přejímá veškerá práva a povinnosti jinak náležející rodičům. **Nabývá tedy rodičovskou zodpovědnost vůči dítěti.** Tím je dáno výsadní postavení tohoto typu náhradní péče, jelikož jako jediný umožňuje osvojiteli rozhodovat i ve věcech překračujících běžné záležitosti, aniž by k tomu potřeboval předchozí souhlas rodičů nebo soudu. Osvojením plně **zanikají veškeré příbuzenské vztahy dítěte k původní rodině** a naopak se utváří nové příbuzenství k rodině osvojitele. Tímto dochází i ke změně právního statusu se všemi souvisejícími právními následky (např. v oblasti práva dědického nebo trestního řízení).⁵¹ Výjimkou jsou případy, kdy dítě osvojuje manžel jednoho z rodičů. Příbuzenské vztahy k rodině jednoho rodiče mu zůstávají zachovány a dochází pouze k zániku příbuzenství k rodině druhého z rodičů, zatímco vznikají nové vztahy k rodině osvojitele.

Řízení o osvojení se zahajuje na návrh, který soudu podává osvojitel. Jak již bylo zmíněno, je přípustnost osvojení podmíněna existencí zájmu dítěte, tj. skutečností, že mu bude ku prospěchu. Osvojitelem může být jen osoba **způsobilá k právním úkonům v plném rozsahu**, tedy způsobilosti nezbavená, neomezená v ní a zletilá.⁵² Zákon o rodině dále stanoví požadavek **přiměřeného věkového rozdílu** mezi osvojitelem a osvojencem, aniž by dával jakékoliv vodítko k určení, co se za „přiměřené“ ještě považuje a co již ne.⁵³ Je tedy plně na diskreci soudu, zda bude tuto podmínku v každém jednotlivém případě považovat za splněnou. Jelikož osvojením vzniká stejný poměr, jaký je mezi rodiči a dětmi, měl by soud zejména uvážit, zda by věkový rozdíl připouštěl biologické příbuzenství a zda osvojitel je a bude schopen dostát svým povinnostem založeným osvojením.⁵⁴ To souvisí nejen s jeho fyzickými schopnostmi, ale i se způsobem života jaký vede. U osvojitele (osvojitelů) se proto zkoumá i jeho motivace a osobní předpoklady k osvojení. Co se týče věku osvojovaného dítěte, české právo připouští pouze osvojení **dětí nezletilých**. Soud má zároveň povinnost posoudit na základě lékařského vyšetření **zdravotní stav** obou stran

⁵¹ Knappová, M., Švestka, J., Dvořák, J. a kolektiv: *Občanské právo hmotné 3, 4.*, aktualizované a doplněné vydání, ASPI, Praha 2007, str. 123

⁵² Hrušáková, M. a kolektiv: *Zákon o rodině. Komentář.* 1.vydání, C. H. Beck, Praha 1998, str. 217

⁵³ Evropská úmluva o osvojení dětí přítom v čl. 7 stanoví: **1.** Dítě lze osvojit pouze v případě, že osvojitel dosáhl minimální věkové hranice předepsané pro tento účel, přičemž mu nemá být méně než 21 let nebo více než 35 let. **2.** Zákon však může umožnit upuštění od požadavku minimální věkové hranice: **(a)** v případě, že osvojitelem je otec nebo matka dítěte, anebo **(b)** s ohledem na výjimečné okolnosti.

⁵⁴ V praxi je tak zastáván názor, že není přípustné osvojení mezi prarodiči a vnoučaty a mezi sourozenci navzájem, což se kromě věkového rozdílu zdůvodňuje i vlivem, jaký by důsledky osvojení – vznik poměru jaký je mezi rodiči a dětmi – mohly mít na rodinné vztahy.

a vzájemně je s výsledky seznámit. S osvojením dítěte musí projevít svůj **souhlas** ve vztahu k určitým osvojitelům i **rodiče dítěte**, resp. osoba jeho zákonného zástupce. To platí, i pokud je sám rodič nezletilý. Souhlas musí být poskytnut před soudem osobně a zvláště každým z rodičů, přičemž nemůže být nahrazen ani rozhodnutím soudu.⁵⁵ Souhlas lze udělit nejdříve po uplynutí **6 týdnů od narození dítěte**. Jestliže je dítě dostatečně vyspělé, aby pochopilo důsledky osvojení, a nehrozí-li tím zmaření jeho účelu, je nutný i souhlas takového dítěte.

Ustanovení § 68 zákona o rodině stanoví výjimky, **kdy souhlasu rodičů není třeba**. Jde o případy, kdy rodiče o dítě bud’:

- a) soustavně neprojevovali opravdový zájem po dobu nejméně 6 měsíců

nebo
- b) neprojevili žádný zájem po dobu nejméně 2 měsíců po jeho narození, ačkoliv jim v tom nebránila závažná překážka.

Ad a) zákon uvádí demonstrativní výčet jednání, která lze považovat za takový nedostatek zájmu ze strany rodičů. Jedná se zejména o nedostatky v oblasti styku s dítětem, jeho podpory a snahy po získání dítěte do péče. Existenci těchto okolností potvrzuje soud na návrh orgánu sociálně-právní ochrany dětí v postavení opatrovníka, příp. rodiče, v incidenčním řízení dle § 180a a násl. OSŘ.

V § 68a je dále upravena možnost poskytnutí tzv. **blanketního souhlasu** ze strany rodičů, čímž je míněn souhlas udělený předem bez vztahu k určitým osvojitelům. Musí mít písemnou formu a učinit ho lze pouze před soudem nebo orgánem sociálně-právní ochrany dětí, nejdříve však 6 týdnů po narození dítěte. Blanketní přivolení je možné odvolat pouze do doby, než je dítě umístěno do tzv. preadopční péče, na rozdíl od souhlasu daného rodiči až vzhledem k určitým osvojitelům, který je možno odvolat

⁵⁵ Hrušáková, M. a kolektiv: *Zákon o rodině. Komentář*. 1.vydání, C. H. Beck, Praha 1998, str. 225-226

až do právní moci rozhodnutí o osvojení.⁵⁶ V případech stanovených § 68 a 68a, **poskytuje souhlas opatrovník** ustanovený dítěti pro řízení o osvojení.

Jako společné dítě mohou osobu osvojit pouze manželé. Je tedy nepřijatelné společné osvojení nesezdaným párem. Jelikož možnost „do-osvojit“ dítě je dána jen manželu rodiče nebo osvojitele⁵⁷, který již předtím dítě osvojil nezrušitelně, je v případě nesezdaného páru fakticky vyloučeno, aby postavení rodiče nabyli oba partneři.⁵⁸ Osvojit dítě může i pouze **jeden z manželů**. V takovém případě je nutný **souhlas druhého manžela**, ledaže pozbyl způsobilosti k právním úkonům nebo by získání souhlasu bylo spojeno s těžko překonatelnou překážkou.

Před samotným rozhodnutím o osvojení musí být dítě umístěno **minimálně na dobu 3 měsíců do tzv. preadopční péče** budoucího osvojitele, kterou vykonává na svůj náklad. Splnění této podmínky se nevyžaduje, pokud jde o osvojení dítěte svěřeného do pěstounské péče jeho pěstounem, jestliže tato péče trvala alespoň po stejnou dobu. To samé platí pro osvojení poručníkem nebo jinou fyzickou osobu, které bylo dítě svěřeno do výchovy (§ 45 zákona o rodině). Jestliže se jedná o dítě již dříve umístěné do ústavu nebo zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, rozhoduje o jejich svěřením do preadopční péče za určitých podmínek orgán sociálně-právní ochrany dětí.

Před rozhodnutím o samotném osvojení je soud povinen osvojitele poučit o účelu, obsahu i důsledcích osvojení, což plní úlohu posledního utvrzení o dobrovolnosti rozhodnutí a skutečném zájmu osvojitele a doplňuje tak preventivní prostředky uplatňované v průběhu procesu osvojení orgánem sociálně-právní ochrany dětí. Vydání rozhodnutí o osvojení nicméně nelze vynést, nedošlo-li k pravomocnému ukončení dříve zahájeného řízení o určení otcovství muže, který se považuje za otce dítěte. V případě úspěchu takové žaloby by totiž muži připadla rodičovská zodpovědnost a k osvojení by bylo nezbytné získat i jeho souhlas.

V důsledku osvojení je osvojitel **zapsán do knihy narození matriky** a dítě

⁵⁶ Knappová, M., Švestka, J., Dvořák, J. a kolektiv: *Občanské právo hmotné 3, 4.*, aktualizované a doplněné vydání, ASPI, Praha 2007, str. 130

⁵⁷ Ač zákon výslovně uvádí pouze možnost osvojení manželem rodiče dítěte, lze k přípustnosti osvojení manželem předchozího osvojitele dospět extenzivním výkladem ustanovení § 63 odst. 1 zákona o rodině, který uvádí, že osvojením vzniká mezi osvojitelem a osvojencem takový poměr, jaký je mezi rodiči a dětmi. Vlastně tak osvojitelem de facto je manžel rodiče v souladu se zákonným ustanovením. Tuto možnost uvádí i čl. 6 odst. 2 písm. a) Evropské úmluvy o osvojení dětí. Stále nicméně platí, že takové osvojení musí být v zájmu dítěte.

⁵⁸ § 76 zákona o rodině a čl. 6 Evropské úmluvy o osvojení dětí.

nabývá příjmení osvojitele. Bylo-li osvojeno manželem rodiče nebo společně manželi, nabývá příjmení určené pro děti vzešlé z jejich manželství. Zápis do matriky byl dříve výhradním následkem osvojení nezrušitelného. Novelou provedenou zákonem č. 342/2006 Sb., kterým se mění některé zákony související s oblastí evidence obyvatel a některé další zákony, ve znění pozdějších předpisů byl tento důsledek vztažen na oba typy osvojení.

Výše zmíněná úprava se uplatní na oba typy osvojení dítěte, které česká právní úprava zná, tj. na **osvojení zrušitelné i nezrušitelné**, pro něž se někdy užívá i označení osvojení prvního a druhého stupně. Zákon o rodině však stanoví v § 74 a násl. ještě další podmínky a následky vztahující se výhradně k osvojení nezrušitelnému. **Takto dítě mohou osvojit pouze osoby taxativně zákonem jmenované:**

- a) manželé;
- b) manžel žijící v manželství s rodičem dítěte;
- c) pozůstalý manžel po rodiči nebo osvojiteli.

Výjimečně je takové osvojení **povoleno i osamělé osobě**, splňuje-li jinak všechny náležitosti a bude-li zachován sledovaný účel osvojení. Zvláštní požadavek se vztahuje i k osobě osvojence, který nesmí být mladší **jednoho roku**. Hlavním rysem tohoto typu osvojení je, že **nemůže být zrušeno**. Stanovit soudním rozhodnutím nezrušitelnost osvojení lze přitom i dodatečně, ledaže již osvojenec nabyl zletilosti. Přestože nelze dosáhnout zrušení osvojení, umožňuje zákon ve vyjmenovaných případech **opětovné osvojení** jinou osobou, které nahradí osvojení původní. Jde o situace, kdy **osvojitel zemřel** nebo kdy **osvojitelem je manžel předchozího osvojitele**. V případě osvojení zrušitelného je naopak zásadně nutné předchozí osvojení zrušit a teprve poté lze zahájit nový proces osvojení. Ke **zrušení osvojení prvního stupně** může dojít rozhodnutím soudu na návrh osvojitele nebo osvojence **z důležitých důvodů**. Zákonodárce neposkytl soudci pro tento případ žádnou indicii, kterou by se mohl při rozhodování o zrušení řídit. Tím byla vyjádřena rozmanitost životních situací, která je zákonem nepostižitelná a přezkoumání takové „odůvodněnosti“ je tedy

ponecháno zcela na úvaze soudu. Dojde-li ke zrušení osvojení prvního stupně, **obnovují se dítěti vztahy s původní rodinou**, včetně dřívějšího příjmení, a zaniká vztah k osvojiteli a jeho příbuzným. Osvojení v obou jeho formách nezaniká dosažením zletilosti osvojencem, což je dáno právě jeho pojetím coby plnohodnotné náhrady vztahu mezi rodiči a dětmi.

Stanovení úkolů **orgánů sociálně-právní ochrany dětí** v oblasti osvojení upravuje, jako jednu z jejich mnoha činností, zákon o sociálně-právní ochraně dětí. Těmito orgány jsou:

- a) obecní úřady (dále jen „OÚ“),
- b) obecní úřady obcí s rozšířenou působností (dále jen „OÚORP“),
- c) krajské úřady (dále jen „KÚ“),
- d) Ministerstvo práce a sociálních věcí (dále jen „ministerstvo“),
- e) Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí.

Tyto úřady na různých stupních **zprostředkovávají osvojení**. Vyhledávají tedy děti vhodné k osvojení a zároveň vyhledávají i osoby vhodné stát se osvojiteli, které poté odborně připravují na začlenění budoucího osvojence do rodiny. Také vybírají vhodného kandidáta na osvojitele již vůči konkrétnímu osvojovanému dítěti. Nižší úřady (OÚ a OÚORP) zajišťují spíše „administrativní část“ úkonů. Samotné zprostředkování pak zajišťují KÚ a ministerstvo; ve vztahu k cizině Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí. Zprostředkování osvojení se ovšem neprovádí v případě, kdy rodiče předem poskytli souhlas s osvojením ve vztahu ke konkrétním osvojitelům nebo je-li osvojitelem manžel rodiče či pozůstalý manžel po rodiči nebo osvojiteli dítěte.

OÚORP přijímá žádosti na zařazení do evidence žadatelů o zprostředkování osvojení. K tomuto podání žadatel připojí mimo jiné i souhlas se svým zařazením do evidence žadatelů pro zprostředkování osvojení z ciziny, jestliže nebude v určité době

tuzemské osvojení úspěšné. Může vznést i požadavek, aby mu bylo zprostředkováno pouze osvojení dítěte z ciziny. OÚORP prošetří vhodnost kandidáta na osvojení a pokud žádost nezamítne (§ 21 odst. 3 ZOSPOD), postoupí ji spolu se svým stanoviskem KÚ. Ten vede evidenci dětí-potenciálních osvojců a zároveň evidenci vhodných žadatelů o osvojení. Snahou KÚ je zprostředkovat pro dítě vedené v jeho evidenci péči některého z žadatelů vedených jím samým nebo ministerstvem. Pokud ke zprostředkování osvojení KÚ nedojde u dítěte ve lhůtě 3 kalendářních měsíců a u žadatele do 3 let od jejich zařazení do evidence, postoupí kopii údajů ministerstvu, které vede evidenci vlastní. Pokud se ani tomu nepodaří zprostředkovat dítěti osvojení (nebo jinou náhradní péči) do 3 kalendářních měsíců od jeho zařazení do evidence, postoupí kopii spisu Úřadu pro mezinárodněprávní ochranu dětí ke zprostředkování osvojení ve vztahu k cizině, je-li to v zájmu dítěte. Co se týče žadatele, může být tomuto úřadu kopie postoupena po neúspěšném uplynutí lhůty 6 kalendářních měsíců, ale pouze, pokud s tím žadatel v žádosti vyjádřil souhlas. Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí má výhradní oprávnění v rámci zprostředkování mezinárodního osvojení poskytovat souhlas s osvojením dítěte do ciziny a samostatně rozhodovat o svěřením dítěte do preadopční péče při osvojení ve vztahu k cizině. Celý postup je tak ovládán snahou po co nejvyšší efektivitě procesu osvojení dítěte, jelikož čím déle je zprostředkování neúspěšné, tím více institucí je do něj zahrnuto. To je dáno i skutečností, že proces osvojení ve vztahu k cizině, nebo-li tzv. mezinárodní adopce, se na rozdíl od italské úpravy nijak výrazně neliší od osvojení „národního“.

Orgány sociálně-právní ochrany dětí dále také vykonávají poradenskou pomoc související s osvojením a podávají návrh soudu na vyslovení možnosti upustit od souhlasu rodičů s osvojením dle § 68 zákona o rodině. KÚ a ministerstvo navíc zpracovávají odborné posudky pro účely zprostředkování osvojení, které kromě jiného obsahují i vyjádření dětí žadatele k začlenění osvojenice do rodiny, což má blízko k institutu souhlasu dítěte staršího šestnácti let se začleněním uznaného dítěte do rodiny rodiče dle italské úpravy (viz. podkapitola 1.2.4.).

3.1.2. Institut náhradní výchovy v české úpravě – pěstounská péče

Okolnosti si někdy vyžádají, aby v zájmu nezletilého dítěte došlo k jeho **svěření do jiného výchovného prostředí**. Může se jednat o různé nedostatky v péči rodičů mající subjektivní základ či o překážky původu čistě vnějšího (např. uvěznění jediného rodiče). Pokud tyto skutečnosti vylučují řádnou péči o dítě na delší dobu, je namístě pokusit se o svěření dítěte do pěstounské péče upravené zákonem o rodině v § 45a a násl. Ta má svůj nezastupitelný význam v případech, kdy přetrvává zájem dítěte na zachování rodičovské zodpovědnosti rodičů, ale zároveň je žádoucí svěřit jeho výchovu odlišné osobě. Navíc může osvojení, coby nejvýznamnější formě náhradní rodinné péče, bránit i skutečnost, že dítě není tzv. právně volné, tj. rodiče odmítají udělit s osvojením souhlas a zároveň není dán žádný z důvodů dle § 68 zákona o rodině, pro který by takový jejich souhlas nebyl vyžadován.⁵⁹ Podobná potřeba užití tohoto institutu vyvstává, jestliže se dlouhodobě nedaří dítě v rámci osvojení umístit, přičemž ústavní péče by se měla uplatnit až jako *ultima ratio*. Právě pro tyto případy pěstounská péče poskytuje adekvátní řešení.

Soud může takto dítě svěřit do výchovy pěstouna, který poskytuje záruku, že **o dítě bude řádně postaráno**. Poznatky o vhodnosti kandidáta by v první řadě měl získávat orgán sociálně-právní ochrany dětí, jehož vyjádření si soud před rozhodnutím o svěření dítěte do pěstounské péče musí vyžádat. Výchovu dítěte v této formě lze založit i jako **společnou**, zajišťovanou manželským párem. Zemře-li jeden z nich ještě v průběhu jejího trvání, zůstává dítě v pěstounské péči druhého manžela. V případě rozvodu manželů, je ovšem nutné nové rozhodnutí soudu o výchově dítěte. Ke svěření dítěte do péče jen jednoho z manželů je nutný **souhlas druhého**, ledaže pozbyl způsobilosti k právním úkonům nebo je získání souhlasu spojeno s těžko překonatelnou překážkou. Kromě zákonem připuštěné možnosti svěřit pěstounskou péči samotné fyzické osobě nebo společně manželům, může její výkon zajišťovat i **speciální zařízení pěstounské péče** (např. tzv. SOS vesničky⁶⁰). *„Na soud se může obrátit i rodič s návrhem, aby jeho dítě bylo svěřeno do pěstounské péče konkrétní osobě. Soud však*

⁵⁹ Hrušáková, M. a kolektiv: *Rodinné právo*, 2. opravené vydání, Edice učebnic právnické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, Brno 1995, str. 117

⁶⁰ Cílem Sdružení SOS dětských vesniček je poskytnout dětem, které se ocitly mimo vlastní rodinu a nemají možnost být umístěny v adoptivní či individuální pěstounské péči, příležitost vyrůstat v rodinném prostředí. Děti společně s pěstouny cíleně připravují na samostatný život – www.sos-vesnicky.cz.

*tímto návrhem rodiče není vázán.*⁶¹

Zákonodárce začlenil do ustanovení § 45b odst. 2 **institut podobný preadopční péči u osvojení**. Oproti preadopční péči však není nutnou podmínkou pro svěřeni dítěte do pěstounské péče. Jeho užití je možné pouze se souhlasem rodičů nebo v případech, kdy se dítě nachází v ústavní výchově či v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc. K takovému umístění dítěte do péče osoby budoucího pěstouna dochází **z rozhodnutí orgánu sociálně-právní ochrany dětí**. Nebude-li poté **do 3 měsíců** od právní moci tohoto rozhodnutí zahájeno před soudem řízení o svěřeni dítěte do pěstounské péče, pozbude dočasná péče účinků.

Na rozdíl od osvojení není vztah založený pěstounskou péčí stejným vztahem, jaký je mezi rodiči a dětmi. **Příbuzenství dítěte k původní rodině zůstává zachováno** a pěstoun pouze vykonává v přiměřené šíři práva a povinnosti rodičů. K tomuto účelu je pěstounovi dána pravomoc dítě zastupovat a spravovat jeho záležitosti, ale s omezením jen na **běžné záležitosti**. V ostatních případech, které by již pod rozsah „běžnosti“ nešlo podřadit, se vyžaduje souhlas rodičů, resp. jiného zákonného zástupce dítěte. Jestliže se ovšem pěstoun domnívá, že takové rozhodnutí je dítěti na újmu, může požádat o rozhodnutí soud. Zákon dále stanoví pěstounovi povinnost o dítě **osobně pečovat**, přičemž se na výchově podílí i jeho manžel, jestliže s ním žije ve společné domácnosti a nejde o společnou pěstounskou péči manželů. Naopak i dítěti je stanovena určitá povinnost, a to sice poskytovat dle svých schopností pomoc v domácnosti pěstouna a jestliže již má vlastní příjem, přispívat i na potřeby této domácnosti, pokud v ní stále žije. **Rodičům, resp. jiným povinným osobám, zůstává zachována vyživovací povinnost**, jelikož ta pěstounovi založena není. Výživné na dítě je určeno rozhodnutím soudu a má být poukazováno příslušnému orgánu, který vyplácí dávky pěstounské péče. Nárok na výživné tak přechází na stát, který prostřednictvím tohoto orgánu poskytuje příspěvek na úhradu potřeb dítěte a odměnu pěstouna, případně další dávky pěstounské péče dle ustanovení § 36 a násl. zákona o státní sociální podpoře. Tím je zajištěna kontinuita přísunu prostředků určených na zdárný vývoj dítěte i v případě, kdy rodič či jiná povinná osoba výživné řádně neposkytuje. Nehledě na skutečnost, že vymáhání dlužného výživného tak nezatěžuje pěstouna, nýbrž stát, který má při vymáhání pohledávky fakticky silnější postavení. Jestliže stanovené výživné přesahuje

⁶¹ Knappová, M., Švestka, J., Dvořák, J. a kolektiv: *Občanské právo hmotné 3, 4.*, aktualizované a doplněné vydání, ASPI, Praha 2007, str. 135

poskytovaný příspěvek na úhradu potřeb dítěte, **náleží dítěti rozdíl těchto částek.**

Pěstounská péče zanikne rozvodem manželů – společných pěstounů či smrtí dítěte nebo pěstouna, jinak tento vztah trvá zásadně do doby, než dítě nabude zletilosti. Než se tak stane, může zaniknout pouze **zrušením z rozhodnutí soudu**. K tomu smí dojít pouze z důležitých důvodů. Nicméně požádá-li o zrušení pěstoun, **má soud vždy povinnost tak učinit**. Tato úprava je zřejmě vedena snahou předcházet situacím, kdy by mohlo dojít k ohrožení zájmů dítěte z důvodu, že pěstoun již nemůže nebo nechce péči vykonávat.

Co se týče dalších funkcí orgánů sociálně-právní ochrany dětí v oblasti pěstounské péče, platí obdobně úprava týkající se evidence a zprostředkování zmíněná výše u osvojení (podkapitola 3.1.1.).

3.1.3. Pěstounská péče na přechodnou dobu

§ 45a odst. 2 zákona o rodině a § 27a ZOSPOD upravuje tzv. **pěstounskou péči na přechodnou dobu**. Jedná se o zvláštní druh dočasné⁶² péče o dítě, které se užije v případech taxativně stanovených zákonem o rodině:

- a) po dobu, po kterou rodič nemůže ze závažných důvodů dítě vychovávat;
- b) po dobu, po jejímž uplynutí může být dán souhlas rodiče s osvojením (6 týdnů);
- c) po dobu, než nabude právní moci soudní rozhodnutí o tom, že k osvojení není souhlasu rodiče třeba (§68 zákona o rodině).

Soud takto dítě na návrh orgánu sociálně-právní ochrany svěří do péče osoby vedené v příslušné evidenci KÚ. To lze učinit i formou předběžného opatření dle ustanovení § 76a OSŘ. Pro zápis žadatele do evidence a zkoumání jeho způsobilosti k výkonu funkce pěstouna platí stejná pravidla stanovená ZOSPOD pro případy klasické pěstounské péče, resp. osvojení. Pro tento typ péče nelze uplatnit zmíněnou

⁶² Její dočasnost, kromě samotného označení tohoto institutu, vyplývá mimo jiné i z § 27a odst. 2 ZOSPOD.

obdobu preadopční péče (§ 45b odst. 2 a 3 zákona o rodině). Je-li dítě svěřeno do pěstounské péče na přechodnou dobu, má soud **povinnost minimálně jednou za 3 měsíce přezkoumávat**, zda trvají její důvody. Jestliže dojde k závěru, že podmínky již dány nejsou, rozhodne o výchově dítěte.

3.1.4. Svěření dítěte do výchovy jiné osoby než rodiče

Další možnost, jak zajistit náhradní výchovu dítěte, poskytuje ustanovení § 45 zákona o rodině, které dává soudu možnost dítě **svěřit do výchovy jiné fyzické osoby než rodiče**. I zde musí soud uvážit, zda osoba poskytuje dostatečné záruky řádného výkonu výchovy, přičemž by měli být upřednostněni příbuzní dítěte. Osoba musí se svým ustanovením projevit souhlas. Svěřit výchovu dítěte lze i manželům společně. Její režim se poté řídí stejnými pravidly jako v případě pěstounské péče. Pokud má být výchova svěřena jen jednomu z manželů, musí s ní druhý manžel souhlasit, ledaže nemá způsobilost k právním úkonům či poskytnutí souhlasu brání těžko překonatelná překážka. Na rozdíl od pěstounské péče zákon nestanoví rozsah vzájemných práv a povinností dítěte a osoby, již byla jeho výchova svěřena. Jejich vymezení tak má být **zahrnuto do vlastního rozhodnutí soudu o svěření výchovy určité osobě**. Až na takto stanovená omezení zůstávají zákonnými zástupci dítěte rodiče (příp. poručník), kteří také stále mají vyživovací povinnost.⁶³ ZOSPOD stanoví v § 19 odst. 5 povinnost zaměstnancům příslušného orgánu sociálně-právní ochrany (OÚORP) dohlížet nad vývojem dítěte a to i prostřednictvím „inspekčních“ návštěv v minimálním rozsahu jednou za 6 měsíců a v prvních 6 měsících této náhradní výchovy dokonce minimálně jednou za 3 měsíce.

3.2. Italská úprava náhradního rodičovství a náhradní výchovy

Úprava náhradní rodinné péče je obsažena v zákoně, který nese název „Právo nezletilého dítěte na rodinu“ (Diritto del minore ad una famiglia) a v čl. 291 a násl. C.C. Ustanovení čl. 1 DMF stanoví právo nezletilého dítěte **vyrůstat a být vychováván v prostředí vlastní rodiny**. Pouhá skutečnost, že rodiče vykonávající rodičovskou

⁶³ Hrušáková, M. a kolektiv: *Zákon o rodině. Komentář*. 1.vydání, C. H. Beck, Praha 1998, str. 136

zodpovědnost se nacházejí v situaci nouze, nemá být na překážku výkonu tohoto práva. Za tím účelem jsou stát, kraje a místní orgány povinny přijímat vhodná opatření k podpoře a pomoci těmto rodinám. Pokud přesto rodina není schopna zajistit řádnou výchovu dítěte, lze přistoupit k užití jednoho z institutů, které DMF upravuje:

- a) osvojení (adopce – „adozione“), vč. mezinárodního;
- b) svěření dítěte do péče („affidamento“).

Zákon přitom stanoví každému, kdo není příbuzným dítěte do čtvrtého stupně a toto dítě přijal do své domácnosti na dobu delší než 6 měsíců, **povinnost podat o tom oznámení státnímu zástupci**. Osoba, která tak neučiní, může být prohlášena za nezpůsobilou k osvojení, ke svěření dítěte do rodinné péče jiné osoby než rodičů či k výkonu funkce poručníka. Stejná povinnost se týká i rodiče, který takto dítě svěří do péče jiného, přičemž její porušení může vyústit ve zbavení rodičovské zodpovědnosti i v následné zahájení řízení o osvojení tohoto dítěte.

3.2.1. Osvojení v italské právní úpravě obecně

V Itálii byla po dlouhou dobu osvojení přisuzována výhradně majetková povaha. Jeho funkcí bylo zejména zabezpečit osvojitelům, kteří neměli vlastních dětí, potomka a zároveň dědice majetku, tj. chránit jejich majetkové zájmy. Z tohoto důvodu bylo umožněno osvojit jak nezletilce, tak osoby zletilé. Péče o opuštěné děti byla naproti tomu vykonávána tzv. sirotčinci a různými obdobnými ústavy a správními institucemi. Pojetí osvojení coby prostředku náhradní péče o dítě, jejímž prostřednictvím jsou chráněna zejména práva dítěte, se začalo výrazněji prosazovat až od 60. let 20. století. Od roku 1967 je v italském právním řádu zakotveno osvojení nezletilců s ohledem na jejich nejlepší zájem a blaho v případech, kdy je nemůže zajistit vlastní rodina. Postupným vývojem se ustálily **dvě formy osvojení**:

- a) osvojení nezletilých dětí, které smí být povoleno pouze, je-li v zájmu dítěte a poskytují-li osvojitelé záruku řádné péče o dítě, na což v konečné fázi dohlíží

soud (čl. 6 a násl. DMF);

- b) osvojení osob zletilých, kde soud vykonává pouze funkci dohlázeitele nad jeho zákonností a souladem s dobrými mravy (čl. 291 a násl. C.C.).

3.2.2. Osvojení nezletilých dětí

Osvojiteli, na rozdíl od České republiky, mohou být **pouze manželé, jejichž sňatek trvá nejméně po dobu 3 let**, aniž by v této době mezi nimi došlo k rozluce. Tento požadavek na stabilitu vztahu osvojitelů je však považován za splněný i v případě, že manželé spolu soustavně žili ve společné domácnosti alespoň po dobu 3 let před sňatkem. Soud má povinnost pravdivost těchto skutečností prověřit. Zároveň se musí jednat o osvojitele citově způsobilé a schopné zajistit dítěti řádnou výchovu, vzdělání a výživu. **Věkový rozdíl** mezi osvojitelem a dítětem nesmí být vyšší než 45 let a nižší než 18 let. Osvojení je jim přesto umožněno, jestliže:

- je maximální věková hranice překročena pouze jedním z manželů a ne o více než 10 let;
- osvojitelé mají jiné nemanželské nebo osvojené děti, z nichž alespoň jedno je stále ještě nezletilé;
- se osvojení týká sourozence nezletilého dítěte, které již dříve osvojili.

Od této podmínky týkající se věku osvojitelů **může být také upuštěno**, pokud ze zjištění soudu vyplývá, že osvojení je v jasném zájmu dítěte a jeho zamítnutí by mu způsobilo nevyhnutelnou újmu. Je-li osvojované dítě starší 14 let, musí s osvojením vyjádřit svůj souhlas. To platí i v případě, kdy dosáhlo tohoto věku až po zahájení řízení. Souhlas však může být odvolán kdykoliv do doby, než rozhodnutí o osvojení nabude právní moci. Osvojení je dále přípustné pouze, pokud se týká dítěte prohlášeného soudem za **tzv. adopceschopné** a bylo-li toto dítě před samotným

rozhodnutím o osvojení svěřeno do preadopční péče osvojitelů.

3.2.2.1. Adopceschopnost dítěte

Status adopceschopnosti dítě získá, jestliže jsou splněny podmínky stanovené čl. 8 a násl. DMF. Jedná se o děti **opuštěné či zanedbané**, tj. takové, které jsou bez „materiální a morální pomoci“ rodičů nebo příbuzných povinných jim ji poskytnout. Tím není myšlen jakýkoliv přístup k dítěti, který je v rozporu se zájmy dítěte a může mít za následek např. zbavení rodičovské zodpovědnosti, ale pouze opravdu vážný nedostatek v poskytování základní péče a citového zázemí dítěti ze strany rodičů.⁶⁴ Zvláštní zkoumání skutečného zájmu dítěte se vyžaduje např. v případech drogové závislosti rodičů, jejich psychického narušení, příp. nutí-li rodiče své dítě žebrať.⁶⁵ Takové zanedbání přitom nemusí být pouze důsledkem **omisivního chování**, ale může jít o **komisivní činy**, jakými je např. bití dítěte nebo jeho nucení k nezákonným činnostem.⁶⁶ Není vyloučeno, aby za těchto podmínek bylo za adopceschopné prohlášeno i dítě svěřené do cizí rodinné péče nebo do péče společenství rodinného typu. Výjimkou jsou případy, kdy je tento stav výsledkem přechodné vyšší moci (ztráta obydlí, zaměstnání rodiče atd.).

Kdokoliv může příslušným orgánům nahlásit podezření na zanedbání dítěte. Tyto orgány jsou následně povinny předat věc státnímu zástupci, který po zjištění rozhodných skutečností bezodkladně podá soudu návrh na rozhodnutí o adopceschopnosti dítěte. V řízení o prohlášení dítěte za adopceschopné musí být dítě, rodiče, příp. jiní příbuzní do čtvrtého stupně příbuzenství již **od jeho zahájení právně zastoupeni**. Soud za součinnosti místních orgánů sociální péče provede důkladné šetření ohledně situace dítěte a, je-li k tomu dán důvod, řízení zahájí, příp. přijme i další nutná opatření k ochraně dítěte (např. svěřením dítěte do péče jiné osoby než rodiče, pozastavení rodičovské zodpovědnosti atd.).

Jestliže ze zjištění soudu vyplyne, že **rodiče dítěte zemřeli a nejsou tu jiní příbuzní** až do čtvrtého stupně, kteří by s dítětem udržovali těsnější vztahy, přistoupí k prohlášení adopceschopnosti dítěte. Tu bezodkladně prohlásí i tehdy, když ze šetření

⁶⁴ Ferrando, G.: *Manuale di diritto di famiglia*, Gius. Laterna & Figli Spa, Roma – Bari, Bari 2005, str. 268

⁶⁵ Např. rozhodnutí App. Torino 14 dicembre 1993, n. 1254

⁶⁶ Např. rozhodnutí Cass. 25 giugno 1990, n.2397

vyplyne **neexistence rodičů, kteří by dítě coby nemanželské uznali** nebo jejichž rodičovství by bylo určeno soudně, ledaže se přihlásí osoba, která tvrdí, že je rodičem nemanželského dítěte a požádá o odklad, aby mohla dítě uznat. V takovém případě soud řízení přeruší nejvýše na dobu dvou měsíců, ale pod podmínkou, že o dítě bude postaráno tímto rodičem, příbuznými do čtvrtého stupně nebo jiným způsobem, při kterém bude udržován vztah s rodičem. Jestliže nemanželské dítě nemohlo být uznáno pro nepřipustnost z důvodu věku rodiče, může být řízení **odloženo i z moci úřední** a to až do dovršení 16. roku věku rodičem. Po dosažení tohoto věku může rodič ještě požádat o ono přerušování řízení až na dva měsíce. Pokud v tomto období dojde k uznání dítěte a nedochází k jeho zanedbání po psychické nebo materiální stránce, soud řízení zastaví. V opačném případě bez dalších formalit rozhodne o adopceschopnosti dítěte. Po svěřeni dítěte do preadopční péče je již jeho uznání bez právních účinků a stejně tak se ex lege přerušuje řízení o soudním určení rodičovství k nemanželskému dítěti. K jeho zastavení definitivně dojde po právní moci rozhodnutí o osvojení.

Zjistí-li soud během fáze prošetřování **existenci rodičů nebo příbuzných** do čtvrtého stupně, kteří s dítětem udržují hlubší vztah, budou předvoláni k jednání a vyslechnuti. Je-li to nezbytné, soud jim uloží přijmout opatření k zajištění výživy, vzdělání, výchovy a morálního zaopatření, přičemž zároveň stanoví dohled orgánů sociální péče nad jejich plněním. Stejně tak může státnímu zastupitelství doporučit, aby podalo žalobu na zaplacení dlužného výživného. Adopceschopnost dítěte **může být i přes existenci rodičů či příbuzných přesto prohlášena, jestliže:**

- a) řádně předvolaní rodiče nebo jiní příbuzní se nedostavili k jednání bez důvodné omluvy;
- b) výslech těchto osob prokázal trvalost nedostatečné psychické a materiální pomoci a jejich neochotu po nápravě;
- c) uložená nápravná opatření zůstala vinou rodičů nenaplněna.

Před vynesemím rozhodnutí musí být vyslechnuto stanovisko státního zastupitelství, osoby, které je dítě svěřeno a dítěte, jehož se řízení týká, pokud je starší

dvanácti let nebo mladšího s ohledem na jeho rozumovou vyspělost, příp. jeho poručníka. Pokud je to v zájmu dítěte, může soud řízení přerušit na dobu nejvýše jednoho roku. Nejsou-li splněny podmínky pro prohlášení dítěte za adopceschopné, soud návrh zamítne. Proti rozhodnutí je přípustné odvolání a následně i podání k Nejvyššímu kasačnímu soudu⁶⁷.

Prohlášením dítěte za adopceschopné dochází k **pozastavení výkonu rodičovské zodpovědnosti**. Nezletilci tedy musí být případně ustanoven poručník. Adopceschopnost zaniká vždy osvojením dítěte nebo dovršením zletilosti. Soud může zrušit rozhodnutí o adopceschopnosti dítěte, pokud pominuly podmínky pro její vyslovení, tj. pokud osoby povinné o dítě pečovat prokáží zájem a způsobilost se o dítě starat. Učiní tak z moci úřední nebo na návrh státního zástupce, rodičů či poručníka. Rozhodnutí však nelze zrušit, bylo-li již dítě svěřeno do preadopční péče.

3.2.2.2. Preadopční péče

Osoby, které by chtěli osvojit dítě, musí předložit soudu pro nezletilé („tribunale per i minorenni“) **žádost**, ve které případně specifikují svou ochotu osvojit dítě nějak postižené nebo více sourozenců. Tato žádost je **účinná pouze na dobu určitou v délce 3 let**, poté musí být obnovena. Jsou-li splněny všechny požadavky, soud pověří místní orgány sociální péče a zdravotní instituce prověřením vhodnosti kandidátů k plnění role osvojitelů, přičemž přednost je dána žádostem k osvojení dětí starších 5 let a dětí handicapovaných. Šetření nemá trvat déle než 120 dní a má směřovat k ověření majtkových a osobních poměrů, zdravotního stavu a rodinného prostředí žadatelů, jejich způsobilosti vychovávat nezletilé dítě a důvodů, pro něž žádají o osvojení. Lhůtu pro dokončení prověřování lze prodloužit pouze jednou a maximálně o dalších 120 dní. Je na soudu, aby na základě provedeného šetření vybral pár, který bude schopen nejlépe zajistit veškeré potřeby konkrétního osvojovaného dítěte.

Těmto budoucím osvojitelům svěří bezodkladně dítě do **preadopční péče**, která, na rozdíl od české úpravy, **nesmí trvat kratší dobu než jeden rok**. K rozhodnutí je opět třeba vyjádření státního zastupitelství, předků žadatelů, pokud nějaké mají a dítěte, je-li starší dvanácti let, mladšího pouze, pokud to odpovídá jeho rozumové vyspělosti.

⁶⁷ V Itálii řádný opravný prostředek ekvivalentní dovolání v ČR, jakožto mimořádnému opravnému prostředku.

Do preadopční péče nelze svěřit pouze jednoho z více adopceschopných sourozenců, ledaže to výrazně odpovídá jeho zájmu. Soud prostřednictvím místních orgánů sociální služeb dohlíží na řádný výkon této péče. Svěření do preadopční péče může být z moci úřední či na návrh státního zástupce, poručníka nebo orgánů vykonávajících dohled **zrušeno pro nepřekonatelné překážky soužití**. V tom případě soud přijme vhodná opatření k ochraně zájmů nezletilého. Proti rozhodnutí o svěření do preadopční péče nebo o jeho zrušení se může státní zástupce nebo poručník do 10 dnů odvolat.

3.2.2.3. Rozhodnutí o osvojení a jeho účinky

Po uplynutí jednoho roku od svěření dítěte do preadopční péče soud znovu vyslechne osvojitele, státního zástupce, orgány, které vykonávaly dohled nad výkonem preadopční péče a osvojence, je-li starší dvanácti let (mladšího pouze, pokud to odpovídá jeho rozumové vyspělosti) a trvají-li stále všechny zákonné podmínky pro osvojení, bezodkladně o něm rozhodne. Na návrh nebo z moci úřední **může být v zájmu dítěte preadopční péče o další rok prodloužena**. Mají-li osvojitelé vlastní manželské nebo legitimované děti starší čtrnácti let, musí být těmto poskytnuta možnost se k osvojení vyjádřit. Zemře-li jeden z manželů v průběhu výkonu preadopční péče, může být v řízení o osvojení pokračováno na návrh druhého z nich a to vůči oběma manželům. Účinky osvojení v takovém případě nastávají vůči již zemřelému manželu ode dne jeho smrti. V případě rozluky tak lze učinit výhradně v zájmu dítěte, na návrh jednoho manžela nebo obou.

Zamítnutím návrhu na osvojení zaniká i preadopční péče. Proti rozhodnutí o osvojení je přípustné odvolání a následně i podání k Nejvyššímu kasačnímu soudu. Po právní moci rozhodnutí se provede dodatečný **zápis daných skutečností do rodného listu**. Rozhodnutím o osvojení pozbývá osvojenec příbuzenské vztahy k biologické rodině⁶⁸ a získává status legitimního dítěte osvojitelů, přičemž nabývá jejich příjmení a stejně jako v České republice i příbuzenství k jejich rodinným příslušníkům. Je-li v případě rozluky manželů osvojení účinné pouze vůči manželce, osvojenec získá příjmení její rodiny.

Čl. 28 DMF stanoví přísná pravidla pro ochranu osoby osvojence před

⁶⁸ Ovšem zákaz uzavřít manželství z důvodu příbuzenství takových osob trvá nadále.

potenciálně traumatizujícím odhalením svého původu. **Nezletilé dítě, které bylo osvojeno, má být o této skutečnosti poučeno osvojiteli v době a způsobem, které uznají za vhodné.** Všechna potvrzení o osobním stavu osvojence musí být vystavena pouze s uvedením nového příjmení a **bez jakékoliv zmínky o biologických rodičích.** Žádný zaměstnanec veřejné správy nebo soukromoprávní instituce nesmí poskytnout jakékoliv údaje nebo podklady, ze kterých by vyplývalo, že dítě bylo osvojeno, ledaže k tomu byl udělen předem souhlas soudu. Tohoto souhlasu není třeba, pokud mají být údaje poskytnuty na žádost matrikáře v souvislosti se zkoumáním překážek uzavření manželství. Informace ohledně identity biologických rodičů mohou být poskytnuty osvojitelům pouze z vážných důvodů odůvodňujících takový postup a po předchozím schválení soudem. Tyto informace mohou být poskytnuty i vedoucímu pracovníkovi zdravotnického zařízení v případech nutnosti a ohrožení zdraví nezletilce. **Osvojení bylo novelou z roku 2001 přiznáno právo žádat po dosažení 25. roku věku zpřístupnění informací ohledně svého původu a totožnosti biologických rodičů.** O tyto údaje může zažádat u soudu i dříve, jestliže je zletilý a pouze ze závažných důvodů týkajících se jeho psychického nebo fyzického zdraví. Schválení soudem se nevyžaduje, pokud žádost podává zletilý osvojenec, jehož osvojitelé zemřeli nebo jsou nezvěstní. Za žádných okolností ovšem nemohou být poskytnuty údaje o ženě, která podstoupila tzv. porod s utajením matky.

3.2.3. Osvojení ve zvláštních případech

V ustanovení čl. 44 a násl. DMF je upraven zvláštní typ osvojení, ke kterému je možné přistoupit, **i když osvojované dítě nebylo prohlášeno za adopceschopné.** Takové osvojení je však možné jen **v taxativně stanovených případech:**

- a) jde-li o osvojení osiřelého dítěte a osvojitelem je příbuzný dítěte až do šestého stupně nebo osoba, která má s dítětem dlouhotrvající a pevný vztah, který trval již za života rodičů;
- b) je-li osvojitelem manžel rodiče či dřívějšího osvojitele dítěte;

- c) jde-li o osvojení osiřelého dítěte, které je handicapované;
- d) jestliže je preadopční péče nemožná⁶⁹.

V těchto případech může navíc být osvojitelem **i samotná osoba**, nežijící v manželství. Pokud ovšem jedinec žije v manželství a nedošlo-li k rozluce manželů, je osvojení **možné jen společně oběma manželi**. Pro případ stanovený v bodě b) není vyžadováno, aby manželství trvalo po dobu 3 let, jako je tomu v případě „řádného“ osvojení. V případech a) a d) musí být osvojitel **alespoň o 18 let starší** než osvojenec. S tímto typem osvojení musí vyjádřit svůj **souhlas rodič dítěte, příp. manžel dítěte**. Pokud má soud za to, že udělení souhlasu bylo odmítnuto neopodstatněně, může ho **nahradit**, na návrh osvojitele, **vlastním rozhodnutím. Takto nelze nahradit souhlas rodiče vykonávajícího rodičovskou zodpovědnost nebo manžela, který s osvojencem žije ve společné domácnosti**. Soud souhlas nahradí svým rozhodnutím i v případě nezpůsobilosti těchto osob nebo jsou-li nezvěstné. **Preadopční péče není vůbec vyžadována**, přestože by i zde byla nejspíše žádoucí. Na rozdíl od „řádného“ osvojení nabývá osvojení ve zvláštních případech účinky **již vyhlášením rozhodnutí o osvojení**. Až do té doby může osvojenec i osvojitel odvolat svůj souhlas s osvojením.

Osvojením ve zvláštních případech ovšem **nezaniká vztah osvojence k původní rodině**. Osvojenec sice získá příjmení osvojitele a právo po něm dědit, ale nevzniká mu příbuzenství k osvojitelově rodině. Osvojitel navíc nemůže dědit po osvojení.⁷⁰ **Osvojitel má vůči dítěti rodičovskou zodpovědnost**, vyjma práva požívat jeho případný majetek. Proto je osvojiteli stanovena povinnost do 30 dnů od vyhlášení rozhodnutí o osvojení vypracovat **soupis osvojencova majetku**. Zákon pro tento typ osvojení stanoví i zvláštní důvody, pro které lze žádat jeho zrušení. Jedná se zejména o útok osvojence proti životu osvojitele nebo jeho rodiny nebo naopak o útok osvojitele na osvojence či jeho rodinu. Ke zrušení může dojít i na návrh státního zástupce pro neplnění povinností osvojitele. Řízení o osvojení ve zvláštních případech je v zásadě

⁶⁹ Zde se bude jednat zejména o případy, kdy se dítě nedaří osvojit „řádně“ a bude tedy žádoucí přistoupit i k osvojení samotnou osobou či nesezdaným párem nebo o případy, kdy se požadavek preadopční péče stane následně nesplnitelným (např. rozhodnutí Trib. min. Genova 14 ottobre 1995, n.16).

⁷⁰ Ferrando, G.: *Manuale di diritto di famiglia*, Gius. Laterna & Figli Spa, Roma – Bari, Bari 2005, str. 278

stejně jako v případě osvojení „řádného“.

3.2.4. Osvojení osoby zletilé

Úprava tohoto institutu, českému právu v dnešní době zcela neznámému, je plně ovládána svým původním účelem, tj. zajištěním potomka a dědice osvojiteli. Je-li osvojencem osoba zletilá, zůstává jí **zachován vztah k původní rodině** i po osvojení. Osvojenci nevzniká vztah k jiným členům rodiny osvojitele a osvojiteli nevzniká žádný vztah k rodině osvojenec.⁷¹ Osvojení nezakládá osvojiteli dědická práva vůči osvojenci, který naopak **dědí po osvojiteli** v souladu se zákonem a **má právo na poskytnutí výživného**.⁷² Takto mohou osvojovat **pouze osoby, které nemají vlastních potomků manželských nebo legitimizovaných**.⁷³ Dle zákona osvojiteli musí být **nejméně 35 let** a musí být alespoň **o 18 let starší** než osvojenec.⁷⁴ V odůvodněných případech může být osvojení povoleno i osobě, která dosáhla věku minimálně 30 let. Nemanželské děti nemohou být takto osvojeny svými rodiči. Osvojitel je oprávněn osvojit více zletilých osob, ale osvojencem se osoba může stát pouze jednou, ledaže je postupně osvojena manželským párem. Poručníkovi je zakázáno osvojit osobu, vůči které tuto funkci vykonával, až do doby, než dojde ke schválení závěrečného účtu ze správy jmění poručenice soudem a k vyrovnání všech souvisejících závazků. S osvojením musí vyjádřit svůj **souhlas osobně před soudem osvojitel i osvojenec**, příp. jejich zmocněnec, a odvolat ho mohou až do vyhlášení rozhodnutí o osvojení. Souhlas musí poskytnout i rodiče osvojenec a manžel osvojenec i osvojitele, ledaže by manželé byli v rozluce. U posledně zmíněných osob může soud nahradit souhlas svým rozhodnutím za stejných podmínek, za jakých je souhlas nahrazován při osvojení nezletilce ve zvláštních případech.

V řízení lze pokračovat i po smrti budoucího osvojitele, který již poskytl svůj souhlas. V takovém případě se účinky osvojení vztahují k datu jeho smrti. Rozhodnutí o

⁷¹ Vzniká ovšem překážka uzavření manželství s některými z těchto osob (viz. čl. 87 body 6 – 9 C.C.).

⁷² Čl. 436 C.C.

⁷³ V důsledku rozhodnutí italského Ústavního soudu č. 557 z 19. května 1988 je přípustné toto osvojení i u osvojitelů, kteří mají vlastní manželské nebo legitimizované děti starší 18 let, jestliže tyto s osvojením vyjádřily souhlas.

⁷⁴ Zde jde o chybné znění, jelikož vzhledem k věku, jehož dosažením se nabývá zletilosti, tj. 18 let, musí činit věk osvojitele minimálně 36 let. Podmínku 35 let je tak třeba považovat za obsolentní, což potvrzuje i italská literatura, např. Sbisà, Ferrando: *Dell'adozione di maggiori di età – Comm. Cian, Oppo, Trabucchi*, IV, Padova, 1992, str. 245.

osvojení je jinak účinné dnem vyhlášení. **Soud před vynesemím rozhodnutí zkoumá pouze splnění zákonných podmínek a zda je osvojení prospěšné i osvojenci.** Osvojenec získá příjmení osvojitele, resp. osvojitelů-manželů a připojí ho před příjmení své. Pokud je osvojitelem vdaná žena, získává osvojenec příjmení její rodiny. Osvojení může být následně zrušeno pouze pro násilí osvojence nebo osvojitele vůči osobě nebo rodině druhého či pro jiný trestný čin, za který je stanoven trest odnětí svobody nepodmíněně v minimální výši tří let. Zrušení je účinné právní mocí rozhodnutí soudu, přičemž osvojenec ani jeho potomci nesmějí dědit po osvojiteli, pokud ten zemřel vinnou osvojence ještě před touto účinností zrušení osvojení.

3.2.5. Osvojení ve vztahu k cizině

Itálie je stejně jako Česká republika signatářem Úmluvy o ochraně dětí a spolupráci při mezinárodním osvojení, která stanoví základní principy v této oblasti, vč. ustanovení o subsidiaritě tohoto typu osvojení.⁷⁵ Na dítě-cizince, které se nachází na území Itálie a je zanedbávané nebo opuštěné, se však vztahuje italská národní úprava osvojení, svěřením do péče a jiných podpůrných opatření.

Celkový průběh mezinárodního osvojení, upraveného v čl. 29 a násl DMF, se odlišuje od režimu osvojení „národního“. **Osvojiteli zahraničního dítěte mohou být pouze osoby, u kterých se připouští „řádne“ osvojení nezletilého dítěte v rámci Italské republiky.** Celý proces je zahájen podáním návrhu ze strany žadatelů o mezinárodní osvojení soudu pro nezletilé, ve kterém žádají o vydání **dekretu o způsobilosti k osvojení ve vztahu k cizině.** Pokud soud návrh nezamítne pro zřejmé nedostatky, postoupí ho místním orgánům sociální péče k provedení dalších úkonů. Tyto orgány ve spolupráci se zdravotnickými institucemi poskytují informace o průběhu mezinárodního osvojení, připravují na něj žadatele a provádějí zjištění, která se týkají připravenosti a způsobilosti budoucích osvojitelů. Výsledky svých šetření a jiných činností poté poskytnou soudu, který dekret o způsobilosti žadatelů vydá nebo návrh zamítne. Tento dekret je účinný po celou dobu řízení o osvojení, které z toho důvodu **musí být žadateli zahájeno do jednoho roku** od jeho vydání. Dekret může být soudem zrušen, jestliže nastanou skutečnosti, které vylučují způsobilost žadatelů k tomuto typu

⁷⁵ Zejména se jedná o čl. 4 písm. b) Úmluvy o ochraně dětí a spolupráci při mezinárodním osvojení.

osvojení. Proti rozhodnutí o udělení/neudělení dekretu a jeho zrušení se lze odvolat.

Po obdržení dekretu se kandidáti na osvojitele obrací na tzv. **pověřený orgán**, v jehož výhradní pravomoci je vyřízení mezinárodního osvojení. Tento orgán zejména poskytuje žadatelům informace o průběhu řízení, činí jménem žadatelů úkony v řízení o osvojení v příslušném cizím státě, shromažďuje od zahraničních úřadů návrhy na vhodné osvojence, jedná jako prostředník pro poskytování informací o osvojitelích a osvojenci, postupuje veškerou dokumentaci italskému centrálnímu úřadu pro tuto materii, informuje příslušné italské orgány o vydání zahraničního rozhodnutí o svěření do preadopční péče a je ve spolupráci s místními orgány sociální péče nápomocen osvojitelům od chvíle vstupu osvojence na italské území. Italskou centrální institucí v oblasti zahraničního osvojení je **Vládní komise pro mezinárodní osvojení**⁷⁶ (dále jen „Komise“), která zajišťuje zejména koordinaci postupů s centrálními úřady ostatních zemí a povoluje a kontroluje činnost pověřených orgánů. Komise na základě obdržené dokumentace, závěrů pověřeného orgánu a po uvážení, zda je osvojení v zájmu dítěte, rozhodne, zda se mu povoluje vstup na italské území, vč. udělení trvalého pobytu. Takové rozhodnutí nelze vydat, jestliže:

- a) z dokumentace nevyplývá zanedbání či opuštění dítěte nebo fakt, že ho ve státě původu nelze svěřit do preadopční péče nebo osvojit;
- b) osvojení ve státě původu nezpůsobuje nabytí statusu manželského dítěte nebo jím nedochází k zániku všech právních vztahů k původní rodině, ledaže biologičtí rodiče souhlasí, že osvojení tyto následky mít bude.

Vstupem na italské území, na základě zahraničního rozhodnutí o osvojení či o svěření do preadopční péče, dítě nabývá všech práv, která jsou přiznána italským dětem svěřeným do rodinné péče jiných osob než rodičů.

Rozhodnutí o osvojení vydané v rámci mezinárodního osvojení v zahraničí způsobuje v Itálii stejné následky jako „řádné národní“ osvojení. Jestliže bylo vydáno před vstupem dítěte na italské území, soud přezkoumá jeho soulad s právním řádem státu původu dítěte a Úmluvou o ochraně dětí a spolupráci při mezinárodním osvojení.

⁷⁶ Tento orgán je obdobou českého Úřadu pro mezinárodněprávní ochranu dětí.

Odpovídá-li vše stanoveným požadavkům, rozhodne soud o **zápisu tohoto rozhodnutí do matriky**. Italské občanství dítě nabývá až tímto zápisem.

Má-li být proces osvojení dokončen až po vstupu dítěte na území Itálie, bude soud rozhodnutí zahraničního orgánu považovat za svěřeni do preadopční péče, přičemž stanoví jeho délku na jeden rok, počínaje umístěním dítěte do rodiny osvojitelů.

Zápis zahraničního rozhodnutí o osvojení do matriky nelze provést, jestliže:

- a) osvojitelé nesplňují požadavky stanovené pro osvojení italským právem;
- b) nebyly respektovány ukazatele vhodnosti kandidátů na osvojitele obsažené v dekretu o jejich způsobilosti;
- c) nelze osvojení přiznat stejné účinky, které produkuje „řádné“ osvojení italské;
- d) v řízení o mezinárodním osvojení nebyly úkony činěny příslušným ústředním úřadem či pověřeným úřadem;
- e) svěřeni dítěte osvojitelům se ukázalo být v rozporu s jeho zájmy.

Soud a Komise uchovávají údaje o původu dítěte, totožnosti rodičů a zdravotním stavu dítěte a jeho biologické rodiny. Nabylo-li již mezinárodní osvojení účinků, mohou osvojitelé od orgánů žádat pouze informace, které mohou mít vztah ke zdravotnímu stavu dítěte. **Ostatní informace jsou poskytovány pouze ze stejných důvodů jako u „řádného“ osvojení.**

V oblasti mezinárodního osvojení došlo na jaře roku 2010 k přijetí průlomového rozhodnutí Nejvyššího kasačního soudu. Jedná se o judikát **Cass. 1 giugno 2010, n. 13332**. Rozhodnutí bylo přijato na návrh Nejvyššího státního zástupce z podnětu předsedy „Společnosti přátel dětí“ (Ai. Bi. Associazione amici dei bambini). Tím Nejvyšší státní zástupce využil svého zákonného práva podat ve veřejném zájmu návrh k poskytnutí výkladu zákona. Napadána byla v praxi často užívaná, ale zákonem neupravená, možnost žadatelů o mezinárodní osvojení zakotvit do své žádosti o vydání dekretu o způsobilosti k osvojení požadavek na etnický původ osvojence. Hlavním

argumentem navrhovatele bylo, že zatímco u „národního“ osvojení je způsobilost osvojitelů k přijetí dítěte do rodiny zkoumána již ke konkrétnímu osvojení a jeho odmítnutí tak může vyplývat z konkrétní nemožnosti řádně plnit povinnosti vůči přesně určenému dítěti (přičemž pravý důvod, neuvedený explicitně, může být i jiný), u mezinárodního osvojení je tato způsobilost prověřována předem a pouze teoreticky, přičemž jakékoliv omezení stanovené osvojiteli již není výrazem věcné překážky, ale pouze výrazem diskriminace a předsudků. Soud se ztotožnil s názorem, že hlavním hlediskem zůstává **zájem dítěte, který musí převážet nad jakýmkoliv ostatními zájmy, vč. požadavků osvojitelů**. Zároveň zdůraznil, že vzhledem k bohaté národní i mezinárodní úpravě boje proti diskriminaci, lze v požadavcích na původ dítěte spatřovat porušení zásady rovnosti. Nejvyšší kasační soud tedy rozhodl, že v případech žádostí o mezinárodní osvojení dítěte obsahujících specifikace ohledně etnika osvojence **nelze vydat dekret o způsobilosti osvojitelů**. Navíc soudům uložil, že mají existenci takového dřívějšího požadavku **začlenit do svých úvah o celkové způsobilosti těchto osvojitelů k mezinárodnímu osvojení a to i v rámci nových návrhů jimi podaných**. Zbývá dodat, že přestože návrh směřoval pouze proti žádostem obsahujícím požadavky na etnický původ, soud v odůvodnění svého rozhodnutí vyjádřil názor, že v případě mezinárodního osvojení **nemá místo ani jakékoliv jiné omezení ze strany žadatelů, které by bylo založeno na určité charakteristice zdravotního či tělesného stavu**. Tím se, jak již konstatovali i některé organizace zabývající se ochranou dětí, otevírá prostor pro zákaz dalších „diskriminačních“ požadavků na osobu osvojence, jakými jsou například věk nebo právě zmíněný zdravotní stav.

Jelikož počet žadatelů o osvojení výrazně překračuje počet k osvojení vhodných a disponibilních dětí, je mezinárodní osvojení v Itálii velice oblíbeným a využívaným institutem.⁷⁷ Toto rozhodnutí ovšem může mít do budoucna dalekosáhlé důsledky na ochotu řady žadatelů mezinárodní osvojení podstupovat.

3.2.6. Svěření dítěte do péče jiné osoby než rodiče

Italská právní úprava obsahuje pouze jediný institut náhradní výchovy a tím je svěření dítěte do péče. To se aplikuje v případech, kdy i přes podpůrná opatření státních

⁷⁷ Viz. příloha č. 1.

orgánů je rodina dítěte **dočasně** neschopná zajistit mu řádnou péči. Dítě takto může být svěřeno do jiné rodiny, nejlépe s nezletilými dětmi, ale **i osobě samotné**. Požadavkem je, aby mu v novém prostředí byla zajištěna odpovídající výchova, výživa, vzdělání a citové vztahy. Nelze-li takto dítě svěřit do výchovy jiné rodině či samotné osobě, může být umístěno do tzv. **společenství rodinného typu**. To je charakterizováno podobnou organizací a mezilidskými vztahy, jaké jsou v případě běžné rodiny. Tato zařízení do určité míry připomínají české SOS vesničky. Při rozhodování o tomto způsobu svěřeni by měla být respektována skutečnost, že ve většině případů je zájmem dítěte, aby k umístění došlo co nejbližší místu bydliště jeho rodiny. **Pro děti mladší 6 let je jedinou možností jejich svěřeni do výchovy společenství rodinného typu**. Jelikož ke dni 31.12. 2006 byla v Itálii zrušena možnost umísťovat děti do ústavní péče, převzala značnou část jejich původní agendy právě tato společenství. Kraje mají povinnost stanovit minimální standardy služeb, které tato společenství poskytují a pravidelně na jejich plnění dohlížet.

Konkrétní rozsah práv a povinností vyplývajících ze svěřeni dítěte do péče je stanoven v rozhodnutí, kterým se svěřeni zakládá. Osoba či zařízení, jimž bylo dítě do péče svěřeno, o něj musí **osobně pečovat, zajistit jeho výživu, výchovu a vzdělání**, přičemž se má řídit pokyny poručníka nebo rodičů, ledaže byli zbaveni rodičovské zodpovědnosti nebo v ní jinak omezeni. Zároveň musejí zohlednit i opatření stanovená orgánem, který o svěřeni rozhodl. V každém případě jim přísluší **zastupování dítěte v běžných záležitostech ve vztahu ke školským a zdravotním zařízením**. V řízeních o osvojení či svěřeni do péče týkajících se svěřeného dítěte nebo v řízeních, v nichž se jedná o rodičovské zodpovědnosti rodičů, musejí být vyslechnuti. Společenství rodinného typu vykonává nad svěřeným dítětem pravomoc poručníka do doby, než bude ustanovený soudem.

O svěřeni dítěte do rodinné péče jiné osoby než rodičů **rozhoduje místní orgán sociální péče**. S rozhodnutím musí projevit **souhlas rodiče**, příp. rodič, vykonávající rodičovskou zodpovědnost nebo poručník. Je-li dítě starší dvanácti let, je nezbytný i jeho souhlas. U mladšího dítěte je vyžadován pouze, je-li to vzhledem k jeho rozumové vyspělosti možné. Rozhodnutí musí být **potvrzeno soudním dekretem**. V případě, že rodiče nebo poručník neudělí svůj souhlas se svěřením dítěte do péče, může jej soud nahradit svým rozhodnutím. V rozhodnutí musí být, kromě rozsahu práv a povinností

osoby, které se dítě svěruje do péče, stanoveno, jakým způsobem udržuje rodina s dítětem vztahy a jaká má vůči němu oprávnění. Zároveň je v rozhodnutí určen orgán sociální péče, jehož úkolem je podpora a kontrola výkonu péče. Jeho úkolem je i usnadnění budoucího návratu dítěte do rodiny. **Rozhodnutí se vydává na dobu určitou, která nesmí překročit 24 měsíců**, nicméně je možné ji opakovaně prodlužovat soudním rozhodnutím. Svěření do péče zaniká rozhodnutím orgánu sociální péče, který ho nařídil, v případě, že již dále netrvají podmínky pro jeho vyslovení nebo jestliže by jeho pokračování bylo dítěti na újmu.

Z uvedeného vyplývá, že tento institut má zvláštní, našemu prostředí neznámou, povahu a stojí na pomezí mezi českou pěstounskou péčí, osvojením a svěřením dítěte do výchovy jiné osoby než rodiče dle § 45 zákona o rodině.

Závěr

Jak bylo v této práci ukázáno, největší rozdíly oproti českému právu nacházíme v italské úpravě rodičovství, která je do značné míry určující pro celý další obsah vztahu mezi dětmi a jejich rodiči. I v této oblasti jsou však již plánovány změny, které dříve nebo později učiní z jakýchkoliv přetrvávajících odlišností víceméně formální záležitost. Posledním kritizovaným nedostatkem italského zákona v této oblasti tak zůstane nemožnost uznat „incestní“ děti, která je bez jejich zavinění zbavuje rovnoprávnosti s ostatními dětmi. Bohužel se nezdá, že by tento tradiční moralistický přístup byl v dohledné době opuštěn.

Osobně se domnívám, že naopak způsob, jakým italské právo reguluje popření otcovství manžela matky, výrazně kvalitou převyšuje přístup, který zvolil český zákonodárce. Umožňuje totiž lépe reflektovat celkový společenský vývoj a především rozvoj vědeckého poznání. Vzhledem k již zmíněnému rozhodnutí českého Ústavního soudu, kterým bylo celé ustanovení o popěrném právu manžela matky dítěte zrušeno ke dni 31.12. 2011, nezbyvá než čekat, jak nová úprava stanoví běh lhůty pro uplatnění popěrného práva a nakolik bude upřednostňovat biologickou pravdu. Při přípravě této nové úpravy bychom se tak mohli nechat inspirovat například právě v Itálii.

Co do obsahu vztahů rodičů a dětí nenacházíme mezi oběma státy významnějších rozdílů. Snad pouze větší benevolentnost italských norem týkajících se správy výnosů z majetku dítěte jeho rodiči. Na druhé straně majetková podstata je v Itálii, na rozdíl od ČR, absolutně nedotknutelná. Z právního hlediska se tedy úpravy liší opravdu minimálně. Fakticky však, a to zvláště na jihu Itálie, stále v mentalitě společnosti přetrvává pojetí rodičovské zodpovědnosti coby tradiční moci otcovské. Spíše než vztahu rodičů k dětem se to ovšem dotýká vzájemného vztahu matky a otce, resp. práv matky na řízení a usměrňování výchovy dětí.

V otázkách náhradního rodičovství a náhradní výchovy v ČR a Itálii jde více o obsahové nuance než o celkově odlišnou úpravu. Kritizována je v Itálii nemožnost osvojení samotnou osobou, a to ani, pokud žije v manželství, ale osvojit chce dítě sama. Významná je dále možnost osvojit zletilou osobu, která nicméně není v dnešní době již příliš využívaným institutem. Zajímavostí je, že se znovuzavedením tohoto typu osvojení u nás počítá i návrh nového Občanského zákoníku. Pozitivní význam má určitě

skutečnost, že v dnešní době již nelze v Itálii děti umisťovat do ústavní výchovy, která byla zcela rušena. Na druhou stranu je otázkou, zda zdravotnická zařízení, společenství rodinného typu a programy sociální pomoci rodinám dokáží zcela zastat některé funkce, které dříve plnily právě ústavy.

Největší revoluci v oblasti osvojení nicméně přinesl nedávný judikát italského Nejvyššího soudu, kterým de facto došlo k zákazu stanovit požadavky na osobu osvojence v rámci mezinárodního osvojení. Důsledky tohoto rozhodnutí byly po dlouhou dobu diskutovány v odborných kruzích, na internetu i v celonárodním tisku. Teprve čas ukáže, nakolik důsledné soudu budou při zohledňování tohoto rozsudku a jaký vliv to případně bude mít na ochotu italských rodin osvojit potřebné dítě ze zahraničí.

Z uvedeného vyplývá, že obě právní úpravy mají své klady i zápory. Nelze tak jednoznačně určit, který stát chrání zájmy nezletilých dětí důsledněji. V rámci budoucích snah o kodifikaci a harmonizaci soukromého práva na území Evropské unie můžeme očekávat, že rozdíly mezi právními řádami obou zemí se budou nadále stírat.

Přehled použitých zkratk

C.C.	Královský dekret č. 262, Codice Civile – it. Občanský zákoník
DMF	legge 4 maggio 1983, n. 184, Diritto del minore ad una famiglia
Obecný zákoník občanský (ABGB)	zákon č. 946/1811 Sb.z.s., Obecný zákoník občanský, ve znění pozdějších předpisů
OSŘ	zákon č. 99/1963 Sb., Občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů
zákon č. 422/2004 Sb.	zákon č. 422/2004 Sb., kterým se mění zákon č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů, a zákon č. 48/1997 Sb., o veřejném zdravotním pojištění, ve znění pozdějších předpisů
zákon o péči o zdraví lidu	zákon č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu, ve znění pozdějších předpisů
zákon o rodině	zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů
zákon o státní sociální podpoře	zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů
ZOSPOD	zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů

Použité zdroje

Monografie:

1. Knappová, M., Švestka, J., Dvořák, J. a kolektiv: *Občanské právo hmotné 3, 4.*, aktualizované a doplněné vydání, ASPI, Praha 2007
2. Radvanová, S., Zuklínová, M.: *Kurs občanského práva – Instituty rodinného práva*, 1. vydání, C. H. Beck, Praha 1999
3. Hrušáková, M. a kolektiv: *Rodinné právo*, 2. opravené vydání, Edice učebnic právnické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, Brno 1995
4. Hrušáková, M. a kolektiv: *Zákon o rodině. Komentář*. 1.vydání, C. H. Beck, Praha 1998
5. Ferrando, G.: *Manuale di diritto di famiglia*, Gius. Laterna & Figli Spa, Roma – Bari, Bari 2005
6. Baldassari, A., Cendon, P.: *Codice Civile annotato con la giurisprudenza*, Wolters Kluwer Italia Giuridica S.r.l., Milano 2007
7. Sesta, M.: *Manuale di diritto di famiglia*, 3^a Edizione, CEDAM, 2009
8. Sbisà, Ferrando: *Dell'adozione di maggiori di età – Comm. Cian, Oppo, Trabucchi*, IV, Padova, 1992
9. Tomaščinová, J., Damohorský, M.: *Italsko-český právní slovník*, LEDA, Praha 1999

Odborné články:

1. Hrušáková, M., Králíčková, Z.: *Anonymní a utajené mateřství v České republice–utopie nebo realita?*, Právní rozhledy, č. 2, C. H. Beck, Praha 2005
2. Westphalová, L.: *Osvojení v mezinárodním kontextu*, Právo a rodina, č. 4/2006, LINDE, Praha 2006, str. 4
3. Haderka, J.: *K některým problémům určení (a popření) mateřství*. Bulletin advokacie, leden 1986
4. Giannotti, G.: *Non ci saranno più figli e figliastri*, Il secolo XIX, 30.10. 2010, str. 7

Elektronické zdroje:

1. Rozcestník italských právních předpisů a judikatury, stav k období listopad 2010, stránka www.altalex.com
2. SOS dětské vesničky, stav k období listopad 2010, stránka <http://www.sos-vesnicky.cz/nase-cinnost/sos-detske-vesnicky>
3. Zprostředkování mezinárodních osvojení z ciziny, stav ze dne 27.11.2010, stránka <http://www.umpod.cz/zprostredkovani-mezinarodnich-osvojeni-z-ciziny>
4. Istat - Istituto nazionale di statistica, Sistema Informativo Territoriale sulla Giustizia, Giustizia Civile – Minori: Tutela, Affidamento e Adozioni, stav k 28.11.2010, stránka <http://giustiziaincifre.istat.it/Nemesis/jsp/NewDownload.jsp?id=1A|11A>
5. Camera dei deputati – XVI Legislatura – Dossier di documentazione – Progetti di legge – numero: 276, stav ze dne 20.11.2010, stránka http://documenti.camera.it/Leg16/Dossier/Testi/GI0326_0.htm

Právní předpisy:

1. Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů
2. Zákon č. 40/1964, Občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů
3. Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů
4. Zákon č. 99/1963 Sb., Občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů
5. Zákon č. 422/2004 Sb., kterým se mění zákon č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů, a zákon č. 48/1997 Sb., o veřejném zdravotním pojištění, ve znění pozdějších předpisů
6. Zákon č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu, ve znění pozdějších předpisů
7. Zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů
8. Zákon č. 946/1811 Sb.z.s., Obecný zákoník občanský, ve znění pozdějších předpisů
9. Regio Decreto n. 262, Codice Civile, ve znění pozdějších předpisů

10. Legge 4 maggio 1983, n. 184, Diritto del minore ad una famiglia, ve znění pozdějších předpisů
11. Legge 22 maggio 1978, n. 194, Norme per la tutela sociale della maternità e sull'interruzione volontaria della gravidanza, ve znění pozdějších předpisů
12. Decreto del Presidente della Repubblica 3 novembre 2000, n. 396, Regolamento per la revisione e la semplificazione dell'ordinamento dello stato civile, a norma dell'articolo 2, comma 12, della legge 15 maggio 1997, n. 127
13. Legge 28 agosto 1997, n. 285, Disposizioni per la promozione di diritti e di opportunità per l'infanzia e l'adolescenza, ve znění pozdějších předpisů

Mezinárodní dokumenty:

1. Úmluva o právech dítěte, vyhlášená pod č. 104/1991 Sb.
2. Úmluva o ochraně dětí a spolupráci při mezinárodním osvojení, vyhlášená pod č. 43/2000 Sb.m.s.
3. Evropská úmluva o právním postavení dětí narozených mimo manželství, vyhlášená pod č. 47/2001 Sb.m.s.
4. Evropská úmluva o osvojení dětí, vyhlášená pod č. 132/2000 Sb.m.s.
5. Bruselská úmluva o založení mateřství k nemanželským dětem ze dne 12.9. 1962

Seznam příloh

Příloha č. 1: Grafické znázornění ukazatelů mezinárodního osvojení v Italské republice